

ÖNSÖZ

Mary Kilbourne Matossian

Susie Hoogasian Villa, 22 Aralık 1921'de Amerika'da, Michigan eyaletindeki Detroit şehrinde dünyaya gelir. Babası Ğazar Ğugasyan Harput'un⁺ Akhor⁺ köyünden, annesi Hırıpsime Nakuşyan Demirciyan ise Harput'un merkez kazasındandır. Yazarın babası, annesi ve anneannesi, Ermenilerin I. Dünya Savaşı sırasında uğradığı katliamdan kaçan mültecilerdendir. Annesi ve babası ilk eşlerini bu acı günlerde kaybetmiş, birbirleriyle Amerika'ya göç ettikten sonra tanışmış, evlenip Detroit şehrinin Delray bölgesine yerleşmişlerdir. Delray'de o dönemde Ermenice yaygın olarak konuşulmakta, çocuklar için okul saatlerinden sonra Ermenice dil dersleri yapılmaktadır. Susie [Sosi], ağabeyi Vaughn [Vahan] ile birlikte Zavarıyan Ermeni Okulu'na devam eder ve bu okuldan mezun olur.*

Susie, ailesinin ve aile dostlarının akşamları bir araya gelerek anlattıkları, Ermenistan anılarıyla dolu hikâyelerle büyür. Wayne Devlet Üniversitesi İngilizce Bölümü'nden Evelyn E. Gardner'ın teşvikiyle, Delray'de yaşayan Ermenilerden hikâyeler derlemeye başlar ve bu işi üniversite öğrenimi sırasında da sürdürür. Eğitim Bilimleri alanında lisans (1944), İngiliz Dili alanında yüksek lisans derecesi alır (1948). 1946 yazında, Indiana Üniversitesi Halkbilimi

---

* 1930 yılında Detroit'in Delray bölgesinde kurulan ve din, eğitim ve kültür alanlarında faaliyet gösteren Zavarıyan Derneği, 1956 yılında kapanmıştır. Zavarıyan Okulu ise, ABD'nin Michigan eyaletindeki üç şubesiyle, halen, *Armenian Relief Society* (bkz. s. 259, ç.n.) adlı yardım kuruluşuna bağlı bir haftasonu okulu olarak eğitim vermeyi sürdürmektedir. [ç.n.]

Enstitüsü'nden doktora bursu kazanır ve buradaki çalışmalarını Stith Thompson'ın danışmanlığında sürdürür.

Susie Hoogasian, 1946 yılı sonlarında John J. Villa ile evlenir. Üç çocukları olur: John K. (1948), Nancy (1956) ve James (1962). Son çocuğunun doğumundan kısa bir süre sonra, derlemiş olduğu halk hikâyelerinin arka planına ilişkin bilgiler toplamak, bu hikâyeleri İngilizceye çevirmek ve yayına hazırlamak üzere yoğun bir çalışmaya başlar. *One Hundred Armenian Tales and Their Folkloristic Relevance* [Yüz Ermeni Masalı ve Bunların Halkbilimsel Anlamları] adlı kitabı, 1966 yılında, Wayne Devlet Üniversitesi Yayınları tarafından basılır; kitap, Chicago Üniversitesi Halkbilimi Ödülleri'nde birinciliğe layık görülen iki çalışmadan biri olur.

S. Hoogasian Villa, kitabın giriş bölümünde kendisinin de belirttiği gibi, Ermenilerin köy hayatına, halk hikâyeleri derlediği dönemde ilgi duymaya başlar. 1960'lı yılların ortalarında bu kitap için bir pilot çalışma yapar ve 1973 yılında, o zamana kadar derlemiş olduğu malzemeleri düzenleyip çalışmasına son şeklini vermek üzere, Oakland Yüksekokulu İngilizce Bölümü'ndeki görevinden izne ayrılır. Ancak, 1978 yılının başlarında, kötüye giden sağlık durumu nedeniyle, kitabı istediği gibi yazamayacağını fark eder ve müsveddeleri, çalışmanın, konuya vakıf biri tarafından tamamlanması umuduyla, Wayne Devlet Üniversitesi Yayınları'na teslim eder. Yayınevi bu çalışmaya olumlu yaklaşır ve bu bilgi kendisine ulaşır. S. Hoogasian Villa 14 Ekim 1978'te hayatını kaybeder.

Ben S. Hoogasian Villa ile tanışma onuruna erişemedim. Yayınevinin yöneticisi Bernard Goldman kitabı yayına hazırlamam için bana teklifte bulununca, müsveddeleri aldım ve okudukça, elimdeki son derece önemli bir çalışma olduğunu gördüm. Çalışmayı değerli kılan pek çok özellik vardı: Örneğin, sunulan malzemelerin içinde –çocuk büyütme ve halk hekimliği uygulamaları başta olmak üzere– kadınlarla ilgili konular ağırlıklı bir yer tutuyordu. Bunlar, hem Sovyet Ermenistanı'ndaki etnograflar, hem de

Yakındoğu üzerine çalışan Batılı antropologlar ve uzmanlık alanı Yakındoğu olan araştırmacılar tarafından göz ardı edilmiş konular-
dı. S. Hoogasian Villa, derlediği bilgilerle, Ermeniler hakkındaki
etnografik çalışmalara önemli bir katkıda bulunmuştu. Ancak,
müsveddelerin yayına hazır hale getirilmesi için biraz daha çalışma
yapılması gerekiyordu, çünkü S. Hoogasian Villa, sağlık sorunla-
rından ötürü, karşılaştırmalı bir inceleme için gerekli olan araştır-
mayı tamamlayamamıştı ve Ermenilerle ilgili olarak Rusça ve Er-
menice yayımlanmış etnografik incelemelere başvuramamıştı. Ayırı-
ca, eldeki taslağın bir ölçüde yeniden düzenlenmesi, belirli bölümler-
in yeniden yazılması gerekiyordu.

Dolayısıyla, Ermenilerin geçmişteki hayatını gözler önüne ser-
meyi hedefleyen bu çalışma, hem sözlü hem de yazılı kaynaklara da-
yanmaktadır. Kitaba son halini verirken, Sovyetler Birliği'nde yaşa-
yan Ermeni etnografaların, özellikle de S. D. Lisitsyan ve V. H. Bdo-
yan'ın yayımlanmış çalışmalarından yoğun olarak yararlandım.
Bunlar genel anlamda yüksek nitelikli, geniş kapsamlı ve çıkarımda
bulunulurken titiz davranılmış; on dokuzuncu yüzyıl sonu Anadolu
Ermenilerine ilişkin veriler de içermekle birlikte Kafkasya coğrafya-
sında yaşayan Ermenileri konu alan, dolayısıyla S. Hoogasian Vil-
la'nın görüşme yaptığı Anadolulu Ermenilerin hatırladıklarının ya-
nında tamamlayıcı olabilecek yayınlardır. Kitabı yayına hazırlarken,
ayrıca, Ermeniler ile onlara komşu olan halklar arasındaki ortak
inanış ve âdetlere de dikkat çekmeye çalıştım. Bu çabanın, er geç,
söz konusu ortak özelliklere ilişkin daha derinlikli açıklamalara kat-
kısı olacağını umuyorum. Geleneksel Ermeni köy kültürünün iki
farklı yönü özellikle ilgi çekicidir. Ermeniler, yaşadıkları bölgeler
orman ve ekilebilir topraktan yana zengin olmadığı için enerjiyi ve
toprağı tasarruflu kullanmak zorundaydılar ve bunda gayet başarı-
lıydılar. Bu yaşam biçimi, şiddet dolu bir müdahaleyle aniden sona
erdirilmiş olmasaydı, sonsuza kadar sürdürebilirdi; çünkü Ermeni-
ler yalnızca yenilenebilir kaynakları kullanıyorlardı. Ermeni kültü-

rü, kıt kaynakların korunması konusunda parmakla gösterilebilecek kadar başarılı bir örnek teşkil eder. Ayrıca, Hıristiyanlığı resmi olarak 301 yılında kabul etmiş olsalar da, pek çok pagan inancı ve ritüeli, Ermeni kültürü içinde yaşamaya devam etmiştir. Ermenilerin doğaya ilişkin düşünceleri, nazarla ve ölümlerle ilgili pek çok inanışları Hıristiyanlıkla neredeyse tamamen bağlantısızdır ve muhtemelen Hıristiyanlık öncesi dönemden kalmadır. Din tarihçileri ve kültür antropologları için, pagan dönemlere ait bu tür izler özellikle ilgi çekicidir; ben de bu özelliklerin altını çizmeye çalıştım.

Bu çalışmayı okuyup yayına dair birçok değerli öneride bulunan kızım Lou Ann Matossian'a teşekkürü borç bilirim.

ÖNSÖZ

Susie Hoogasian Villa

Ermeniler, üç bin yıldan uzun bir süre boyunca, Küçük Asya'nın dağlık bölgelerinde, korunaksız ve verimsiz topraklarda, komşu halklardan gelen ardı arkası kesilmez saldırılar ve sürekli işgal tehdidi altında hayatta kalma mücadelesi vererek varlıklarını sürdürmüşlerdir. Belirli siyasi sınırları olan bir Ermenistan'dan farklı bir coğrafyayı tanımlayan "Tarihsel Ermenistan", yayılımının en geniş olduğu dönemde, günümüzün Sovyet Sosyalist Ermenistan Cumhuriyeti'nin yaklaşık on katı büyüklüğündeydi. Ancak, görece kısa ve birbirinden uzun aralıklarla ayrılmış dönemler dışında, Ermenistan bütünüyle bağımsız bir ulusal devlet statüsü kazanamamıştır.¹ Tarihsel Ermenistan, ilk olarak Romalılar tarafından yapılmış olan bir ayırmadan hareketle, genellikle ikiye ayrılır: Fırat Nehri'nin doğusunda yer alan Büyük Ermenistan ve batısında yer alan Küçük Ermenistan.

Ermeni anayurdu, engebeli yapısıyla, doğal çevresinin güçlü etkilerini taşıyan bir uygarlık doğurmuştur. Ararat Ovası ve bazı diğer bölgeler verimli olsa da, ürünlerin yetişeceği mevsim kısa, yağış miktarı güven vermeyecek kadar değişkendir. Özellikle dağlarda yaşayanların taşlı topraklar ve uzun, sert kışlarla başa çıkması gerekiyordu. Ayrıca, pek çok durumda, yeryüzü şekilleri toplulukları birbirinden öylesine yalıtıyordu ki, başka köylerle nadiren temas kurulabiliyordu. Bu koşulların içinden, kendi kendine yeterliliğin ve güçlü bir ataerkil vurgu taşıyan bir toplumsal örgütlenme biçiminin öne çıktığı, insanların çetin doğa güçleri ve düşmanları karşısında

aile ve cemaat bağlarına sıkı sıkıya tutunduğu, tasarrufa dayalı bir tarım ve hayvancılık kültürü doğup gelişmiştir. Ermenistan'ın, dördüncü yüzyılın başında, Hıristiyanlığı bir devlet dini olarak kabul eden ilk ülke olması ve Ermenilerin bu dönemin ardından gelen yüz yıl boyunca bütün dış güçlere karşı koyup kiliselerini özerk hale getirmiş olmaları, bir bakıma, Ermenilerin tipik özelliklerini yansıtan bir durumdur.²

Bununla beraber, özgüven ve kendi kendine yeterlilik, Ermenilerin siyasi olarak boyunduruk altına girmemesi için yeterli olmamıştır. Ermeniler, tarihlerinin çok erken bir döneminden itibaren, üzerinde yaşadıkları platoyu, etnik ve dilsel bakımdan İranlılarla akraba bir halk olan Kürtlerle paylaşmışlardır; Kürtlerin yaptıkları baskınlar ve yazın yaylalar için rekabet etme gerekliliği, Ermenilerin hayatının değişmez bir parçası olmuştur. Ancak, Ermenilere karşı örgütlü saldırılar ya da siyasi baskılar Kürtlerden değil komşu devletler ve imparatorluklardan gelmiştir. Ermeni ülkesi, defalarca, kısmen ya da tamamen işgal edilmiştir. On dördüncü yüzyıla kadar hâkimiyet Persler, Romalılar, Bizanslılar, Araplar, Memluklar, Selçuklu Türkleri ve Timurlenk'in önderliğindeki Moğollar arasında el değiştirmiştir. Osmanlı Devleti ve İran'ın bu topraklar üzerindeki hak iddiaları ve çatışmaları devam etmiştir. Rusya, nihai olarak, 1828 yılında, Sovyet Ermenistanı'nı oluşturan toprakları İran'dan almıştır.

Osmanlı otoritesi altında yaşamak, Hıristiyan Ermeniler için ayrımcılığa ve kimi zaman da katıksız bir zulme katlanmak zorunda olmak anlamına gelse de, imkân bulan, durumu müsait olan bazı Ermeniler tüccar, esnaf, sarraf oldular. Ancak, kırsal nüfusun çoğunluğunun yaşamı büyük ölçüde aynı şekilde sürdü. Bütün bunlara rağmen, Ermeniler, grup olarak, güçlü bir ulus kimliği hissiyatını yitirmemişlerdir. Elbette, özellikle toplumsal ve iktisadi ayrımcılıktan kaynaklanan baskıların çok yoğun olduğu yerlerde, çoğunluk kültürü yönünde bir parça asimilasyon söz konusu olmuştur. Örneğin Anadolu Ermenileri arasında, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına

gelindiğinde, Adana, Kayseri,⁺ Antep ve Tokat'ta artık Türkçe konuşulmuştu. Ancak, Hıristiyan misyonerler tarafından çok sayıda Ermeni okulunun kurulmasıyla, Ermeniler atalarının dilini (yeni-den) öğrenebilmişlerdir. Diğer yandan, dışarıyla bağlantısı zayıf olan köylerde –örneğin Hacın⁺ [Saimbeyli, Adana] ve Kesap'ta⁺ [bugün Suriye'de]– Ermeniler hem Ermenice hem de Ermenicenin yerel ve dilbilimsel açıdan değişime direnen lehçelerini konuşuyorlardı. Böyle yerlerdeki okulların işlevi yazınsal Ermeniceyi öğretmektir.³

Ermenilerin on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında içinde bulunduğu –zaman zaman başa çıkması güç bir nitelik alan– yaşam koşulları ciddi bir değişime uğramadan yirminci yüzyılda da geçerliliğini sürdürmüş olsaydı, Amerika'da doğmuş bir Ermeni'nin, etrafında yaşayan insanların Anadolu'nun kırsal bölgelerindeki gündelik yaşama ilişkin anılarını yitip gitmekten kurtarma çabasının bir ürünü olan bu kitap muhtemelen hiç yazılmayacaktı. Fakat asıl olarak Avrupa'nın hırslı ve güçlü devletleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki çatışmalardan kaynaklanan karmaşık bir etki-tepki zinciri, Osmanlı Ermenileri için ölümcül sonuçlar getirmiştir. David Lang'ın belirttiği gibi, “1895 ile 1920 yılları arasındaki çeyrek yüzyıllık dilim, Ermeni halkının uzun ve inişli çıkışlı tarihi içindeki en trajik dönemi oluşturur.”⁴ Avrupa'nın güçlü devletleri, zayıf düşen Osmanlı İmparatorluğu'nu aralarında pay etme planları yapıyordu; Osmanlı Türkleri, geçmişte boyunduruk altında yaşayan Sırlar, Romenler, Yunanlar ve Bulgarların ulusal bağımsızlıklarını bir ölçüde de olsa elde etmelerinin ardından, Ermenilerin de özgürleşme çabası içine girmesinden endişe ediyordu. Zaten 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'yla, Osmanlı Devleti Ermenilerin yaşadığı toprakların büyük bir bölümünü Ruslara kaptırmıştı. Ermenilerin, gerek Ermenilerin yaşadığı bölgelerdeki Amerikan ve İngiliz Protestan misyoner okulları, gerekse Katolik Ermenilerle Roma arasındaki bağlantı ve elbette ticari ilişkiler üzerinden, Batı'yla sıkı bağları vardı. Osmanlı yönetiminin tepkisi, Ermeni tebaa üzerindeki baskı ve dayatmaları artırmak oldu.

1895 yılında, [Sultan II. Abdülhamid'in] Ermeni meselesine dair “nihai çözüm”ünün uygulamaya konmaya başlamasıyla birlikte olaylar doruğa ulaştı. Sasun, Erzurum,⁺ Trabzon, Van,⁺ Harput,⁺ İstanbul ve Maraş'taki Ermenileri katletmek üzere, sultana atfen *Hamidiye* adı verilen özel silahlı birlikler kuruldu.* Ermeni devrimciler, İstanbul'da Osmanlı Bankası'nı işgal ederek ve yardım etmeleri için Avrupa'nın büyük devletlerine başvurarak karşılık verdiler. Bu, yaklaşık olarak 300.000 Ermeni'nin ölmesine, 80.000 Ermeni'nin ise başka ülkelere kaçmasına neden olacak korkunç bir saldırının ilk işareti oldu.⁵

II. Abdülhamid 1908'deki devrimle tahttan indirildiğinde,** Ermeniler, sultanın zalimane politikalarının kaldırılacağı ve azınlık gruplarının daha adil muamele göreceği yönündeki vaatlerine inararak Jön Türklere destek vermiştir. Ancak vaatler ve gerçek arasındaki fark korkunç olmuştur. Yönetimdeki Jön Türk cuntası emperyal hayalleri yeniden canlandırmıştır; sınırları iyice genişletilmiş bir Türk İmparatorluğu yaratmayı hedefleyen bu hayalin içinde Ermenilerin yeri yoktur. Eldeki bütün kanıtlar, Ermeni meselesine getirilen çözümün, ulaşılabilen her yerde, Ermeni nüfusunun tamamını yok etmek olduğu gerçeğine işaret etmektedir.⁶ Burada, 1915'te ve sonraki yıllarda yaşanan olayları tekrar anlatmaya gerek görmüyorum; katliamlar, işkenceler ve ölüm yürüyüşlerinden kurtulabilenlerin, kendi yaşadıklarını, benim yapabileceğimden çok daha etkili bir şekilde kayda geçirmiş olduğu eserler mevcuttur.⁷ Ancak, sonuç olarak, yaklaşık bir buçuk milyon erkek, kadın ve çocuğun –yani Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde yaşayan Ermeni nüfusunun yarısının– hayatını kaybettiğini, bu insanların bazılarının doğrudan katledildiğini, bazılarının işkenceye maruz bırakılıp ölüme terk edildiklerini, bazılarının ise Rusların elindeki Ermenistan'a ya da başka

---

* Hamidiye Alayları II. Abdülhamid tarafından 1891'de kurulmuştur. [ç.n.]

** II. Abdülhamid, Temmuz 1908'deki Jön Türk Devrimi'nin ardından değil, 1909 yılında, 31 Mart Vakası sonrasında tahttan indirilmiştir. [ç.n.]

ülkelere kaçmaya çalışırken korunmasızlıktan ya da açlıktan öldüklerini belirtebilirim. Anadolu Ermeni kültürüne ait ne varsa yok olmuş, bugüne tek bir iz bile kalmamış olabilirdi; eğer bu olmadıysa, kaçabilen ve geleneklerini beraberlerinde götürenlerin cesareti ve müthiş tahammül gücü sayesinde.

Bu çalışmada, Anadolu'nun kırsal kesimlerinde yaşayan Ermenilerin I. Dünya Savaşı ve büyük çaplı katliamların başlangıcından önceki gündelik yaşantılarına dair mümkün olduğunca çok ayrıntıyı yakalayıp kayda geçirmeye gayret ettim. Görüşme yaptığım kişilerin çoğu, kendi cemaati içinde belirli bir mevki sahibi olmakla birlikte, toplumun ileri gelenleri veya önemli kültürel ya da siyasi figürleri arasında yer almayan, eğitim seviyeleri modern Amerikan standartlarına göre asgari düzeyde olan, kendi halinde köylülerdi. Görüştüğüm kişilerin çoğu kadındı (ki bu durum, ilk olarak erkeklerin öldürülmüş olmasıyla ve bu ilk öldürmelerin ardından yine erkeklerin büyük gruplar halinde hapsedilmiş ve katledilmiş olmasıyla ilişkilidir) ve dolayısıyla, dış dünya hakkında kocaları, amcaları, dayıları, ağabeyleri ve erkek kardeşleri kadar geniş bilgi sahibi olmayan kimselerdi. Bu kitabın, yine de, hem kurbanların hem de kurtulanların anılarını yaşatmaya hizmet edeceğini ümit ediyorum. Bu ölümler olmasaydı, anayurtlarından binlerce kilometre uzakta yaşayan insanların anılarının peşine düşmek gerekmeyecekti; öte yandan, bu çalışma için görüşülen kişilerin anıları olmasaydı, onların geçmişteki yaşantıları hakkındaki bilgimiz daha da sınırlı olacaktı.

Detroit'in güneybatısındaki bir Ermeni yerleşim bölgesi olan Delray'de geçen çocukluğumda, babam sık sık, dünyaya geldiği küçük Ermeni köyündeki "o güzel günleri" anlatırdı. Evimize komşular geldiğinde, neredeyse her seferinde, onlara Türk kahvesi yapardım. Bir süre sonra içlerinden biri Eski Dünya'daki yaşantısına dair bir şeyler hatırlayıp anlatmaya başlar, onun ardından sözü bir başkası alırdı. Bu şekilde bazen saatlerce sohbet eder, birlikte hoşça vakit geçirirlerdi.

O zamanlar, ne yazık ki, bu sohbetlerin değerinin pek farkında değildim. Geleneksel Ermeni köy hayatına ilişkin kaynakların ne kadar az olduğunun ayırına ancak sonraları, Ermeni halk hikâyeleri üzerine bir araştırma çalışmasına başladığım zaman varabildim. Halk hikâyelerinin ortaya koyduğu sosyolojik bilginin, Ermeni köy aileleri ile ilgili incelemelerde yoğun olarak kullanılması gerektiğini gördüm, ancak bu konudaki basılı bilgi eksikliği nedeniyle sürekli olarak hüsrana uğruyordum. Yaptıkları seyahatler sırasında bölgeden geçen kimseler tarafından tutulmuş olan bazı yüzeysel notlar vardı. Amerikalı misyonerlerin on dokuzuncu yüzyıla ve yirminci yüzyılın başlarına ait anlatılarından, özellikle Henry Van Lennep'in *Bible Lands: Their Modern Customs and Manners* (New York: Harper, 1875) [İncil Ülkesi: Modern Örf ve Âdetleri] ve iki ciltlik *Travels in Little-Known Parts of Asia Minor* [Küçük Asya'nın Az Bilinen Yerlerinde Seyahatler] (Londra: John Murray, 1870) adlı eserlerinden yoğun olarak faydalandım. H. F. B. Lynch'in, Ermenilerin yaşadıkları bölgenin bir kısmını gayet bütünlüklü ve eksiksiz bir şekilde ele aldığı iki ciltlik *Armenia: Travels and Studies* [Ermenistan: Seyahatler ve İncelemeler] (Londra: Longmans, Green, 1900, 1901) adlı kitabında, bazı köylerin ve kasabaların fiziksel özelliklerine dair betimlemeler yer almaktadır. Bunlar dışında, ev mimarisi ve Ermeni ailesine ilişkin genel bilgiler içeren, daha eski tarihlere ait birkaç kaynak daha mevcuttur. Ancak bugün öğrencilerin, Ermeni köylülerin yirminci yüzyıl başındaki hayat biçimini, yüzeysel bir biçimde de olsa gözleminin önüne getirmelerini sağlayabilecek pek bir şey bulamadım.

Babam ve arkadaşlarının yaptıkları sohbetleri hatırlayarak, Detroit'te yaşayan Ermenilerin anıları üzerinden geleneksel Ermeni köy hayatını resmetmenin mümkün olup olmadığını düşündüm. Bu hassas bir çalışma gerektiren bir iş olacaktı, çünkü Detroit'teki birinci kuşak Ermeniler artık yavaş yavaş aramızdan ayrılıyordu; hayatta olanların da sağlıkları artık iyi değildi. İşe beş görüşmeciyile başladım, sonra dört kişiyle daha görüştim; bu insanların hatırlayıp

Ermenice olarak anlattığı şeyleri kaydettim. Bu dokuz görüşmeden ön araştırma niteliğinde, kısmi bir inceleme çıktı. Nihai olarak, aralarında hem erkeklerin hem de kadınların bulunduğu toplam kırk sekiz kişiyle geniş kapsamlı mülakatlar yaptım. Elinizdeki çalışma, asıl olarak bu kişilerin sunduğu bilgilere dayanmaktadır. Yaptığım ilk mülakatlar steno ile kâğıda döküldü, sonrakiler ise kaset kayıtları olarak muhafaza edildi. Kitabın altıncı bölümünde 1940 ile 1942 yılları arasında Delray'de derlemiş olduğum birtakım malzemeler de yer alıyor. Kaynak olarak kullandığım malzemeler Wayne Devlet Üniversitesi Yayınları'nın Halkbilimi Arşivi'nde muhafaza edilmektedir. *American Board*'a bağlı misyonerlere ait literatürde yaptığım etraflı okumalar, varmış olduğum sonuçları güçlendirdi.* Görüşme yaptığım kişilerin verdiği bilgiler ile misyonerlerin anlatıları arasında, yalnızca birkaç noktada farklılık vardı. Gerektiğinde söz konusu yazılı kaynakları belirttim; yer yer de, bu kaynaklardan, görüşme yaptığım kişinin belirli ifadelerini destekleyen ya da doğrulayan alıntılar yaptım.

Ermeniler asıl olarak çok sayıda köy, birkaç taşra şehri ve daha da az sayıda büyük şehirden oluşan bir tarım ülkesinde yaşadıkları için, on dokuzuncu yüzyıl sonları - yirminci yüzyıl başlarındaki Ermeni köy hayatının genel bir resmini çizmeyi hedefledim. Kasabalar ve taşra şehirlerinde geçerli olan eğitilmiş, entelektüel, kültürlü yaşamı konu almadım. Bu çalışmanın eksiklikleri olduğunun farkın-

---

* 1810'da A.B.D'nin Boston şehrinde kurulmuş olan *American Board of Commissioners for Foreign Missions* adlı örgüte bağlı Protestan misyonerler, Osmanlı İmparatorluğu'na ilk olarak 1820'de ayak basmış, Ermeniler de dahil olmak üzere, Osmanlı sınırları içinde yaşayan çeşitli topluluklar arasında yaklaşık olarak yüz yıl boyunca yoğun bir faaliyette bulunmuşlardır. Bu misyonerler tarafından 19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başlarında kaleme alınmış pek çok anı, günlük, rapor ve seyahat notu, Osmanlı topraklarının çeşitli bölgelerindeki gündelik yaşama dair ayrıntılı bilgiler de içeren geniş bir literatür oluşturmaktadır. [ç.n.]

dayım, ancak kitabın çerçevesini ve sınırlarını, çok büyük ölçüde, yaşları yetmiş ile seksen arasında değişen görüşmecilerin hatırladıklarının oluşturduğunu, elimizdeki resim ve maddi kültür örneklerinin sayısının çok az olmasının da içeriği sınırladığını belirtmeliyim. Görüşme yaptığım kişilerin çoğu, Amerika'ya korkunç katliamlardan kaçarak, yanlarına ya hiçbir şey almadan ya da birkaç parça eşya ile gelmiş mültecilerdi. Diğer yandan, aralarında, doğuda Van ve Gürcistan'dan batıda Bursa'ya, kuzeyde Amasya'dan⁺ güneyde Kessap⁺ ve Zeytun'a⁺ [Süleymanlı, Kahramanmaraş] kadar, çok geniş bir alandan, çok çeşitli yerlerden gelen insanlar yer alıyordu. Ayrıca, yaşam tarzlarına dair belirgin ayrımlar olup olmadığını anlayabilmek için hem şehir kökenlilerle hem de köy kökenlilerle görüştim. Bir âdete belirli bir bölgede rastlanmasının, o âdetin Ermeni geleneğinin tamamına mal edilebileceği anlamına gelmediğini aklımda bulundurarak, yersiz genellemeler yapmaktan mümkün olduğunca kaçındım. Amerika'da doğup büyümüş ve çalışmaya konu olan bölgeleri hiç görmemiş bir insan olarak, burada genel çizgileriyle betimlenen Ermeni hayatını yalnızca tahayyül edebiliyorum. Fakat ben bir Ermeni ailenin çocuğu olarak dünyaya geldim ve güçlü bir Ermeni cemaatinin içinde yaşadım; dolayısıyla, kendimi bildiğim andan itibaren Ermeni değerlerinin ve geleneklerinin paylaşıldığı ortamlarda bulundum.

Gösterdikleri coşkulu işbirliği için, görüşme yaptığım kişilere; teşvikleri ve yönlendirmeleri için de Wayne Devlet Üniversitesi profesörlerinden Leonard Moss, Esther Callard ve Arnold Pilling'e, ve Michigan Üniversitesi'nden Dr. William Lockwood'a müteşekkirim. Ayrıca, 1973'te bir yıl boyunca beni görevimden izinli sayıp, yürüttüğüm derleme çalışmasını daha rahat koşullar altında sürdürmemi sağlayan Oakland Yüksekokulu yönetimine de teşekkürlerimi sunarım.

I.

KÖY HALKI, AŞİRET VE HANE

Ermeniler, on dokuzuncu yüzyıl sonunda, varlıklarını farklı güçlerin idaresi altında, kadim topraklarında sürdürmeye çalışan devletsiz bir halk durumundaydılar. Bu topraklar Osmanlı İmparatorluğu ve Çarlık Rusyası arasında bölünmüştü; her iki imparatorluğun da birer resmi dili olmasına rağmen (Türkçe ve Rusça) kırsal bölgelerde yaşayanların büyük bir bölümü bu dilleri konuşamıyordu. Her iki imparatorluk da heterojen bir halklar topluluğundan oluşuyor, yani merkezi yönetimler homojen bir vatandaşlar bütünü temsil etmiyordu. Ermeni köylüler siyaset alanında yerel düzeyin ötesinde herhangi bir rol oynamasalar da, yerel meseleleri büyük ölçüde kendi geleneklerine göre düzenliyorlar, bu çerçevede çözemedikleri bir anlaşmazlıkla karşı karşıya kalmadıkları sürece daha yüksek mercilere başvurumuyorlardı. Aynı kuralın, aşiretler ve geniş ailelerin yaşadığı haneler için de geçerli olduğu söylenebilir.

Hem Osmanlı İmparatorluğu hem de Rus Çarlığı, devletin verdiği hizmetler ve yerine getirdiği işlevlerin azlığı ve tebaalarını –bunun için özel bir çaba sarf ettikleri durumlarda bile– genellikle denetim altında tutamayışları bakımından, bugünün Batılı standartlarına göre zayıf imparatorluklardı. Bu devletler için kırsal bölgelerde düzeni korumak daha da güçlü.¹ Merkezi hükümetler, iç bölgelere uzanan yollar yapmalarına ve seküler mahkemeleri yaygınlaştırmalarına rağmen halk arasındaki karışıklıklara seri ve etkili bir şekilde yanıt veremiyorlardı. 1895'te Anadolu'da ve 1905'te Transkafkasya'da, yer yer hükümetin yerel temsilcilerinin de katıldığı katliamlar sırasında

bu durum iyice su yüzüne çıkmıştı. Söz konusu yönetimlerin zayıflığı, temel olarak iktisadi nedenlere dayanıyordu. On dokuzuncu yüzyıl sonunda sanayi ve ticaret gelişim içindeydi, ancak her iki imparatorlukta da nüfusun büyük bölümü yaşamını halen geçimlik tarım ve hayvancılıkla sürdürüyordu. Halkın çok küçük bir kesiminden vergi toplanabiliyor ve devletin ihtiyaçları, çoğu zaman, sahip olduğu iktisadi kaynakları aşıyordu. Devlet, sınırlarını savunmak için gereken gücü koruyabilmek için birçok farklı etnik grubu yönetimi altına almak zorundaydı. Zayıflığın arkasındaki nedenlerden biri de bu etnik çeşitlilikti, çünkü her biri yüzyıllardır aynı topraklarda yaşayıp kök salmış olan çok sayıda halk, asimilasyona karşı direniyordu.

Tarımla uğraşan Ermeni topluluklarının yaşadığı ovalık bölgeler genellikle merkezi hükümetin, dağlık bölgeler ise silahlı göçer Kürtlerin hâkimiyeti altındaydı; birçok yerde ise bu iki unsur farklı ölçülerde etki sahibiydi. İçme suyu temel olarak pınarlardan, sulama ve bazen de temizlikte kullanılan su ise derelerden alındığı için, köyler su kaynaklarının bulunduğu yere göre konumlanmıştı. Sulak alanlar arasında epey büyük mesafeler bulunuyordu. Aileleri, komşu köylerle teması asgari düzeyde olan küçük yerleşim birimlerinde yaşamaya zorlayan bir başka etken de Ermenilerin yaşadığı yüksek bölgelerde ovaların son derece az oluşuydu. Bu durum, bir yandan aynı yerleşim biriminde yaşayan aileleri birbirleriyle çok yoğun ilişkiler kurmaya teşvik ederken, diğer yandan da başka köylerde yaşayanlara karşı duyulan güvensizliği güçlendirmekteydi.

Hem dağlık hem de ovalık bölgelerde, köy, belirli ortak çıkarları olan ve sorumlulukları paylaşan bir haneler topluluğuydu. Örneğin su, yabani hayvanlar ve bitkiler, ağaçlar, kil, yapı taşı, kireç ve kullanılmayan topraklar gibi belirli doğal kaynakların kullanımını üzerinde bütün köylüler ortak hak sahibiydi. Geçimi sulamaya bağımlı olan köylerde, kanalların temizliği ve bakımı yine bütün hanelerin paylaştığı bir sorumluluktu. Kimi zaman köylüler bir araya gelip bütün köyün hayvanlarını güdecek bir çoban ya da ekili tarlaları koru-

yacak bir gece bekçisi tutabiliyorlardı. Saç kesimi, hastalardan kan alma ve diş çekimi için seyyar bir berbere yine toplu olarak ödeme yapılıbiliyor, köydeki öksüz ve yetim çocukların koruyuculuğunu yapması için belirli bir kişi görevlendirilebiliyor, ortak çalışmayla bir köy okulu kurulabiliyordu. Merkezi hükümetin köyü bir bütün olarak vergiye bağlaması ya da köyün tamamına herhangi bir yükümlülük getirmesi durumunda ise köy liderlerinin bu yükü evler arasında bölüştürmesi gerekiyordu.

Köy ve Aile Örgütlenmesi

“Aile” teriminin Ermenicedeki karşılığı, anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aileyi tanımlayan *ımdanikti*. Aynı anne ve babanın ya da büyükanne ve büyükbabanın soyundan gelen kişileri kapsayan geniş aileyi tanımlayan terim ise *kertastandı*. *Azk*, bir ya da daha fazla köye dağılmış çok sayıda haneden oluşan bir grubu tanımlıyordu.* Öte yandan, *ocakh* terimi, aynı ocağı paylaşan kişiler topluluğunu belirtmek için kullanılırdı; bir bütün olarak vergiye tabi tutulan bu yapıya, aralarında kan bağı olan kişilerin yanı sıra hizmetçiler ve yardımcıları da dahildi. On dokuzuncu yüzyıl sonunda Ermeni nüfusunun büyük bir kısmı, muhtemelen, çekirdek aileler halinde yaşıyordu. Kimi zaman, bir ailedeki nesiller zinciri içinde, büyükanne ve büyükbabaların artık hayatta olmadığı, torunların da henüz doğmadığı dönemler olabiliyordu. Kalabalık geniş ailelerin yaşadığı haneler er ya da geç bölünürdü ve her parçanın kendi başına, ayrı bir geniş aileye dönüşmesi belirli bir süre alırdı. Bir köyde ortalama ömür ne kadar kısa ise, o köydeki cemaati oluşturan geniş aileler de o kadar küçük ve sayıca o kadar az olurdu.

* *Azk* sözcüğünün Türkçedeki karşılığı “millet” olmakla beraber, “aynı atadan gelen insanlar topluluğu” (soy) anlamında bir kullanımı da mevcuttur. [ç.n.]

Muhtar genellikle köydeki en varlıklı ve siyasi açıdan en deneyimli aileye mensup erkeklerden biri olurdu. Kurallara dayalı bir seçim yapılıyorsa, bütün adayların şapkaları ters çevrilip yan yana konur, her ailenin reisi tercih ettiği adayın şapkasının içine bir fındık ya da fasulye tanesi atardı. Köylüler muhtarın verdiği hizmetin karşılığını kısmen kol gücüyle, yani hasat zamanında ailesine yardım ederek, kısmen de Yeni Yıl'da ve Paskalya'da meyve ya da içkiler hediye ederek öderlerdi.

Muhtar, köyün ileri gelen ailelerine de danışarak komşular arasındaki ve aileler içindeki anlaşmazlıkları çözümler, dışarıdan gelen konukları kabul eder, köyün vergi yükünü aileler arasında bölüştürürdü. Suç işleyenlere para cezası, sopa cezası (bu ceza şekli kadınlara kesinlikle uygulanmazdı), özgürlük kısıtlama ve uç durumlarda köyden sürme gibi cezalar verebilirdi. Aşiretler arasındaki kan davalarında muhtar araya girerek meselenin aileler arası evlilik yoluyla çözümlenmesini sağlayabilirdi. Kafkasya'daki Ermeni köylerinde, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren, hane reislerinin yaz aylarında köyün meseleleri ile ilgili kararlar almak üzere köy meydanında toplandıkları görülür.²

Ermenilerdeki en geniş akrabalık birimi olan *kertasdanın* en güçlü olduğu yerler dağlık bölgeler ve dağ eteklerindeki ormanlık alanlardı. Köylülerin kişisel olarak toprak sahibi oldukları bu yerler, merkezi hükümetin en zayıf, kendini koruma ihtiyacının ise en yoğun olduğu bölgelerdi. Aşiret yapısının başlıca işlevi, mensuplarının birbirlerini korumasıydı. Aşiret mensuplarından herhangi biri herhangi bir şekilde zarar gördüğünde, aşiretin tüm erkekleri bunun öcünü almakla yükümlü olurdu. Aşiret, komşular arasında akrabalıkların ve duygusal bağların henüz gelişmiş olmadığı, yeni yeni oluşan topluluklarda da güçlüydü. Ataerkil bir yapı olan aşirette akrabalık bağları yalnızca erkeğin soy çizgisi üzerinden belirlenirdi; aşiret babanın soyundan altı-sekiz kuşak önceki ortak bir ataya dayanan bütün bireyleri kapsardı. Aşiret lideri, aşiretin onurunu ilgilendiren

diren her türlü meseleyle meşgul olur, toprak, değirmenler ve sula-maya dair tüm anlaşmazlıklarda aşireti temsil ederdi. Kendi aşireti-ne mensup gençleri, diğer aşiretlerin gençleriyle yakın arkadaşlıklar kurmaktan uzak tutmaya çalışırdı. Liderin karısı da genellikle ebe-lik ya da şifacılık yapardı.

Aşiretin adı, kurucusunun vaftiz adından, –eğer zanaatkârsa– mesleğinden, ya da göç etmeden önce yaşadığı yerin adından gelir-di. Kimi zaman aşiretin ikinci adı olarak bir kadının adı kullanılabi-liyordu; bu, genellikle aşiret liderinin kurucusunun, güzelliği, bilge-liği, cesareti, vb. ile ün yapmış eşinin adı olurdu. Ailenin erkekle-rinden biri başka bir köye yerleşse bile, yine ayrıldığı köydeki aşire-tinin mensubu olarak kabul edilirdi. Ancak, aşiretin bir kolu beş kuşak ya da daha uzun bir süre boyunca başka bir köyde yaşamışsa artık ayrı bir aşiret sayılırdı ve bu aşiret, oraya ilk göç eden kişinin adıyla anılırdı.

1850'lerden önce yalnızca soylu ailelerin soyadları vardı. Sonra-ları, bireyler, soyadı olarak mensubu oldukları aşiretin adını kullan-maya başladılar; bu soyadları *-yan*, *-yants*, *-ints*, *-unts* ya da *-ents* ile bitiyordu. Bazı soyadları da aşiretin belirli bir kolunun kurucusu-nun vaftiz adından gelirdi. Resmi soyadı ile mensubu olduğu aşire-tin adı aynı olmayanlar, genellikle, ek bir tanımlama aracı olarak aşiret adını da kullanırlardı.³

Aşiretlerde dış evlilik kuralı geçerliydi; dördüncü dereceye kadar olan akrabalar arasında evlilikleri yasaklayan mutlak bir tabu vardı, yani ikinci dereceden kuzenler (kardeş torunları) birbirleriyle evle-nemezlerdi. Kilise kanununa göre, aralarında yedi göbekten daha ya-kın bir akrabalık ilişkisi bulunan kişilerin birbirleriyle evlenmeleri yasaktı, fakat aşiretin yalnızca dört kuşağının yaşadığı yerlerde üçün-cü dereceden kuzenler arasında da evlilikler olabiliyordu. Kardeşi ölen bir erkeğin onun karısıyla evlenmesi ve aralarında kirvelik-vaf-tiz bağı bulunan kişilerin birbirleriyle evlenmeleri de tabuydu.

Köylerde, her aşiretin yaşadığı belirli bir bölge olur, bütün aşiret

bu tağda (mahallede) yaşardı. Örneğin Zeytun⁺ [Süleymanlı, Kahramanmaraş], birbirinden dereler ve vadilerle ayrılmış dört mahallede oluşuyordu.* Yirminci yüzyılın ilk yıllarından itibaren nüfus hareketleri arttı; bazı mahallelerde farklı aşiretlere bağlı haneler yer alabilmeye başladı. Bununla birlikte, aşiret mensupları birbirlerine yakın evlerde oturdukları için, iktisadi birimleri bütünüyle akrabalarından oluşturmayı elverişli buluyorlardı. Örneğin, çoğu zaman, çift sürmek ve süt ürünlerini işlemek amacıyla oluşturulan imece birlikleri yalnızca aşiret üyelerinden oluşurdu. Ayrıca, bir aşiretin mülkiyetinde ormanlık alanlar, değirmenler, zeytin presleri, yavaş büyüyen ağaçlar (özellikle ceviz, fındık gibi kabuklu yemiş ağaçları) bulunabilirdi. Aşirete ait herhangi bir mülk, aşiretin tamamının rızası olmadan elden çıkarılamazdı.⁴

Ermeni aşiretleri, bütün bu özellikleri itibarıyla, on dördüncü ve on beşinci yüzyıllarda İtalya, Almanya ve Güney Fransa'nın kırsal bölgelerinde ve kentlerinde yaşayan klanlara benziyordu. On dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarında, Türkler, Abhazlar, Gürcüler, Macarlar, Sırpalar, Makedonlar, Arnavutlar ve Rumlar arasında da, genellikle yerleşim biriminin belirli bir bölgesinde yaşayan, aşiret benzeri yapılar mevcuttu. Bu klanlarda da dıştan evlilik kuralı geçerliydi; birinci ve ikinci dereceden kuzenler birbirleriyle evlenemezlerdi. Klan dışından kişiler ve ailelerle çıkan anlaşmazlıklarda ve kan davalarında aynı klanın mensupları birbirlerini savunurlardı.⁵ Klana olan sadakat, muhtemelen, merkezi hükümetin gücüyle ters orantılıydı: hükümet ne kadar zayıfsa, klan o kadar güçlü olurdu.

---

* Bu mahallelerden ikisi kentin aşağı kesiminde, ikisi yukarı kesiminde yer alıyordu (bkz. s. 320, resim 75). Kale ve çevresindeki mahallede Surenyanlar, Yukarı Mahalle'de (*Veri Tağ*) Yenidünyalar, Bozbayır mahallesinde Şovroyanlar, Gorgalar mahallesinde ise Yağupyanlar yaşıyordu. Kent, her aileden bir temsilcinin yer aldığı ve bir piskoposun başkanlık ettiği bir konsey tarafından yönetiliyordu. (Kévorkian ve Paboudjian, 1992: 314-316). [ç.n.]

SÖZLÜK

- açkapats (açkıpats)*: açık göz, dikkatli
açkıt luys: gözün aydın
açki luys: göz aydını
akhor: ahır
al (çoğulu alk): bir tür kötü ruh, cin
amot: ayıp
arkhaluğ: arkalık, uzun bir giysi
aror: saban
asa baş: düğün günü yapılan eğlenceleri idare eden kişi
Avak Urpat: Kutsal Cuma
Avedum: Cebrail'in Meryem Ana'ya bir çocuk doğuracağı haberini verişini (nin kutlandığı yortu)
ayvan: teras, sundurma
azk: bir ya da daha fazla köye dağılmış çok sayıda haneden oluşan bir grup
azkaser: milletsever

bab: büyükbaba
badarak: pazar ayini
badiv: itibar, onur
bahısgu tan: saklamalık ayran
basteğ: pestil
Baydzaragerbutyun Diarn: İsa'nın suret değiştirmesi (yortusu)

cağadaker: alın yazısı
carbig: becerikli

çağatsban: değirmenci
çobanonts: çobanların...

danik: dam
dan hats: ev ekmeği
dan digin: ev(in) hanımı
dan pesa: içgüveyi
danuder: evin reisi
darekh: Van Gölü'ne özgü bir balık olan inci kefali
daros: darı (sı başına)
Diyarınntaraç: İsa'nın mabede götürülmesi (yortusu)
doşag: döşek
dun mına: "evde kalmış"
Dzağgazart: İsa'nın Kudüs'e girişi (nin kutlandığı yortu); "çiçeklerle süslenmiş"
Dzımun: Ermenilerin 6 Ocak'ta kutladığı Noel yortusu
dzur bsag: "eğri nikah"; yılın uygun olmayan bir döneminde yapılan düğün
dzurutsnel: delirtmek, kızdırmak

Franki ağıd: "Frenk kırı", belsoğukluğu

Ğağant Baba: Noel Baba
ğağantel (ğağıntel): yılbaşı hediyesi sunmak

<i>gal</i> : harman yeri	<i>işkhan(a)tızug</i> : Sevan Gölü'ne özgü
<i>gam</i> : düven	bir balık olan prens balığı
<i>gangar</i> : enginar	<i>inyad</i> : inatçı
<i>gatnug</i> : karahindiba otu	<i>kata</i> : kete
<i>ges bsag</i> : “yarım nikâh”; kızın anne	<i>kavor</i> : kirve, sağdıç
ve babasının gelin olarak	<i>kavorgin</i> : kirvenin veya sağdıcin eşi
verdikleri kızı değil de, onun	<i>kertasdan</i> : sülale
yerine çirkin bir kızlarını	<i>khaçi gınkahayr</i> (<i>khaç kavor</i>):
göndermesi gibi bir ihtimalin	karşılıklı olarak birbirlerinin
önüne geçildiği varsayılan tören	çocukları için vaftiz babalığı
<i>gınkahayr</i> : vaftiz babası	yapan kişiler
<i>goşgur</i> : tezek	<i>khaç kuyr</i> : vaftiz kız kardeşi
<i>gudı bagas</i> : tahtası eksik	<i>khaç yeğpayr</i> : vaftiz erkek kardeşi
<i>guyr sayl</i> : “kör araba”; tekerlekleri	<i>khınami</i> : dünür
parmaklı olmayan araba	<i>khınamutyun</i> : dünürlük
<i>hadig</i> : hedik, haşlanmış buğday	<i>khinotsi</i> : yayık
<i>hamesd</i> : alçakgönüllü	<i>khıntragadar</i> : dilekleri yerine getiren
<i>hamgal</i> : birlikte harman (yapma)	<i>khuradel</i> : nasihat etmek
<i>hamozel</i> : ikna etmek	<i>khonurgıdur</i> : huykesen
<i>Hampartzum</i> : İsa'nın göğse çıkışı	<i>khosk arnel</i> : söz almak
(yortusu); baharı karşılama	<i>khosk gab</i> : söz kesme
bayramı	<i>khoshkh</i> : köşk
<i>haragaş</i> : (tarla sürme ve ekim	<i>khumaş</i> (<i>ıvıraş</i>): bir tür kundak
işinde) ortakçı	<i>khul</i> : sağır
<i>harisa</i> : keşkek	<i>khındağt</i> : kundak
<i>harkank</i> : saygı	<i>kıkh</i> : pis
<i>hars</i> : gelin	<i>kıkhadun</i> : köy evlerinin orta
<i>harsanik</i> : düğün töreni	yerinde bulunan en büyük oda
<i>hatsadun</i> : kubbeli bir konut türü	<i>kışdel</i> : dürtmek
<i>hodet</i> : özsuyu göz hastalıklarına	<i>kom</i> : ağıl, davar ahır
karşı ilaç olarak kullanılan bir ot	<i>kovlot</i> : bir tür kundak, yanlık
<i>hokehats</i> : ruh/can ekmeği, can	<i>kutan</i> : pulluk, büyük çift demiri
yemeği	<i>lavaş</i> : buğday veya arpa unundan
<i>horovel</i> : çift sürme şarkısı	yapılan yassı ve ince ekmek
<i>ımdanik</i> : aile	<i>loğ</i> : silindirik şekilde ağır taş

<i>madağ</i> : kurban	Büyük Oruç'tan önceki son pazar günü
<i>madzun</i> : yoğurt	<i>pesa des</i> : damat görümlüğü
<i>man(a)na</i> : kudret helvası	<i>petag</i> : topraktan yapılmış tahıl ambarı
<i>marak</i> : samanlık, odunluk, hayvan yemi deposu	<i>pokhint</i> : kete
<i>maran</i> : ambar	<i>sac hats</i> : sac ekmeği
<i>marants yertal</i> : anaevini ziyarete gitmek	<i>samahayr</i> : vaftiz edilen çocuğun babası
<i>mazod</i> : kılı	<i>sırah</i> : salon
<i>medigin</i> : köknar ağacı veya sakız ağacı	<i>surkik (sürk)</i> : çökelekten yapılan bir tür baharatlı peynir
<i>Medz Bahk</i> : Büyük Oruç	<i>şil</i> : şaşı
<i>Merelots</i> : her büyük dini bayramın ertesinde mezarlık ziyareti yapılan "ölmüşler günü"	<i>tağ</i> : semt, mahalle
<i>miçnort</i> : çöpçatan, arabulucu	<i>tan</i> : ayran
<i>munç</i> : "suskunluk"; gelinlik tutma, dil saklama	<i>tegt</i> : kellik tedavisinde kullanılan bir bitki
<i>müron</i> : kutsal yağ	<i>terzag</i> : terzi
<i>nahabed</i> : evin reisi	<i>tevlot</i> : bir tür kundak, kolluk
<i>narod</i> : gelin ve damadın başlarına, alınlarının üzerinden bağlanan takdis edilmiş kurdele ya da ip	<i>tonir</i> : tandır
<i>nuşkhark</i> : komünyon; okunmuş, takdis edilmiş ekmek	<i>Vartavar</i> : Tufan'dan kurtuluşun kutlandığı bir bayram
<i>nor hars(nutyun)</i> : yeni gelin(lik)	<i>veri tağ</i> : yukarı mahalle
<i>ocakh</i> : ocak	<i>vırakaş</i> : "üstlük", bir tür kundak
<i>pag</i> : avlu	<i>vicag</i> : kısmet, baht, talih
<i>papakh</i> : papak, koyun postundan başlık	<i>voğormadz hokin</i> : rahmetli
<i>pari</i> : iyi, uslu	<i>yertik</i> : bir tür baca, dam
<i>pari nakhantz</i> : "iyi kıskanma"; imrenme, özenme	<i>Zadig</i> : Paskalya
<i>Paregentan</i> : "mutlu/iyi yaşam";	<i>zoratsnel</i> : güçlendirmek
	<i>zrutstnel</i> : konuşturarak meşgul etmek

Dizin

- A. Çukasızyan 324
Abaraj 295
ABD 23n, 259n
Abdülhamid II 20, 20n,
155n
Abeghian, Manuk 43
Abhazlar 32
Açaçur 220r
açkapats 169
açki luys 111, 119, 345
açkat luys 184, 345
Adana 19, 118, 264, 272,
304, 305, 308
Adana-Karaköylü 40, 44,
46, 73, 80, 83, 106, 118,
134, 139, 165, 188, 234,
250
Adapazarı 314
Adatepe köyü (Divriği) 322
→ Pingan
Afrika 224
Ağın 330, 331 → Eğin
Agladez 202n
Agladiz 202, 215r
Aglatiz 202
Ağabalyan Okulu (Erzurum)
300
Ağabap 155, 155n
Ağavni (Parseğyan
Asaduryan) Hanım 163,
261, 318
Ağavni (Vanaryan Alzaryan)
Hanım 42, 73, 115, 132,
139, 140, 161, 167, 174,
187, 199, 225, 227, 259,
301
ağıl 38, 42, 48, 49, 199, 346
Aharonian, Avedis 199, 235
Ahilkelek(li) 77, 83, 165,
202, 270, 271, 294
ahur 38, 42-44, 47-52, 83,
84, 88, 114, 119, 137n, 166,
200
Ahırköy 294 → Akhor
Ahur 294 → Akhor
Akdeniz 70, 87, 124, 175,
225, 230n
Akhalkalak 294 → Ahilkelek
Akhalkalaki 294 → Ahilkelek
Akhatsel 202n
Akheludz 202n
Akhiloc 202
akhor 42, 345
Akhor Bab 192
Akhor(lu) 13, 40, 68, 74,
109, 184, 185, 192, 233,
263, 294
Akililene 251
Aksaray 187n
al 137, 140-142, 147
al basması 141n
al karısı 137n, 142n
al kızı 137n
Alaverdi 69n
albastı 141n
albis 137n
Aleppo College 264
Alex 271
Alexander Gemisi 271
Alik 300
alk 137, 137n
allabidig 329
Allah 226, 329
allapitig 329
Almanlar 273
Almanya 32
Almasd Hekimyan 328
almıs 137
Altay 236
Altounian, Azniv
Surmanian 259 → Azniv
(Surmanyan Altounyan)
Hanım
Alzarian, Agavnee Vanarian
259 → Ağavni (Vanaryan
Alzaryan) Hanım
Amad köyü (Eleşkirt) 332
Amasia 295
Amasya(lı) 24, 45, 76, 77,
80, 105, 110, 127r, 130,
273, 295
Amenun Hamar 306
American Board 23, 262,
264, 268, 271
American Committee for
Armenian and Syrian
Relief 271
American Committee for
Relief in the Near East
271
Amerika(lı) 13, 19, 22, 24,
36n, 43, 104, 133, 155,
174, 184, 189n, 194n, 259-
274, 293
Amerikalı Ermeni 174, 189
Amerikan 19, 21, 262n, 268,
271n, 272
amot 45, 161, 170, 172, 173,
345
Amroian, Mesock 260
→ Misak (Amroyan) Bey
Anabad Manastırı (Sivas)
315
Anadere 318 → Urantz
Anadolu 15, 18, 19, 21, 27,
33, 35, 38, 39, 42, 67,
71n, 76n, 85-88, 124,
131n, 135n, 137n, 141n,
145n, 148n, 157n, 189n,
191n, 202n, 210, 230n,
245, 261n, 293, 299, 323

- Anadolu Ermenileri 15, 18, 21, 33, 86
- Anahid 154, 185, 207, 209, 251, 252
- Anahid Anamız 185
- Anahid'in Suyu 185
- Ananikian, Mardiros 43, 225
- Ani 155
- Ankara 77, 266, 298, 301, 302, 308, 316, 317
- Antakya 60r, 309
- Antaram (Balyan Canigyan) Hanım 44, 45, 75, 83, 121, 130, 265, 310
- Antep 19, 135n, 264n, 267, 324
- Antik Yunan 194, 326
- Antranig (Ozanyan) Paşa 155n
- Antranig 155, 315
- Antranik Çelebyan 155n
- Apostolik Ermeni Kilisesi 306
- Apostolik Ermeniler 308, 312
- Ara 155
- Ara Keğetsig 155, 194n, 296r → Güzel Ara
- Araçavorats 196n
- Araksi 155
- Aralez(li) 70, 120, 131, 166, 267, 296
- Aralezk 296 → Aralez
- Aram 154, 155, 168
- Aramyan Getronagan Okulu (Sivas) 314
- Aramyan Okulu
- Erzincan 299
- Kayseri 308
- Sapanca 314
- Arap(lar) 18, 124, 147, 175, 210, 267
- Arapça 76n
- Arapkir 216r
- Ararat Dağı 155, 185, 196n, 244
- Ararat Ovası 17, 65
- Arark Mahallesi (Van) 318
- Aras Nehri 155
- Araz, Rifat 189n
- Ardahan 294
- Ardâşes 154
- Ardemis (Tazyan Hovagimyan) Hanım 113, 171, 269, 316
- Ardvi (Oxus, Amu-Darya) Irmağı 252
- Ardzınyan Okulu (Erzurum) 300
- Arek, N. 155n
- Arhesdanots (Erzurum) 300
- arkalık
- arkhaluğ 85, 85n, 345
- Arman Artuç 189n
- Armen 156
- Armen Garo 155
→ Pastırmacıyan, Karekin
- Armenag-Armen 153
- Armenia College 268
- Armenia: *Travels and Studies* 22
- Armenian Mythology 235
- Armenian Relief Society 13, 259, 259n, 263
- Armenuhi (Tazyan Derderyan) Hanım 42, 113, 121, 171, 269, 316
- Armenuhi 156
- Arnavutlar 32, 34, 124, 227
- Arnold Pilling 24
- Aror 299
- aror 64, 345
- Arpi, M. 155n
- Arpine (Boğikyan Garpusyan) Hanım 66, 73, 74, 78-82, 110, 138, 140, 145, 157, 161, 171, 234, 263, 309
- Arpine 154
- Arsen (Muşegyan) Bey 37, 66, 69, 79, 82, 110, 269, 297
- Arsen 155
- Arşag 154, 155
- Arşaluys 154
- Arti 299
- Artinian, Elmas 260
→ Elmas (Artinyan) Hanım
- Artsakh 208, 208n
- Artuç, Arman 189n
- Arusyağ (Elibüyükyan Kazancıyan) Hanım 37, 42, 72, 80, 109, 119, 143, 162, 165, 169, 187, 225, 267, 314
- Arusyağ-Arus 153
- asa baş 118, 345
- Asadourian, Agavnee Parseghian 261 → Ağavni (Parseğyan Asaduryan) Hanım
- Asadourian, Levon 261
→ Levon (Asaduryan) Bey
- Asdğig 154
- Asdvadz 235
- Asdvadzadzin (yortusu) 221r
- Asdvadzamayr 193
- Asdvadzımer 193
- Asil Paregentan 201n → Pun Paregentan
- Asur 194, 296r
- Aşağı Everek 301
- Aşağı Fenese Mahallesi 301
- Aşağısarıkaya 317
- Aşai Rabbani 134, 146n
- Aşod 154
- Aşodyan Okulu 317
- ateş gecesi 199
- Ateş Şenliği 200
- "Atina, Tuzun Var Mı?" 131n
- Aubaile-Sallenave, F. 145n
- August von Haxthausen 39, 245

- Avak Urpat* 203n, 345
 Avedis 154
 Avedis Aharonian 199, 235
 Avedum 204n, 345
 Avrupa 19, 20, 64, 124, 148, 155n, 183, 209, 210, 224, 236, 255
 Avrupalı(lar) 187, 237
 Ay Kostan Rum mahallesi (Everek-Fenese) 301
 Ayia Ekaterini 209n
 Aykesdan 318, 319
ayvan 41, 345
 Azad 155, 156
 Azaduhi 156
 Azak Denizi 195
 Azerbaycan 137n,
 Azerbaycan Cumhuriyeti 208n
 Azeriler 209
 Aziz Krikor 332
 Aziz Toros 191
 Azize Catherine 209
azk 29, 345
azkaser 169, 345
 Azkaniver Hayuhyats Ingerutyun 57r
 Azkayin Varjaran 293
 Azniv (Surmanyan Altunyan) Hanım 108, 115, 131, 132, 138, 157, 159, 161, 162, 171, 259, 299
 Azniv 154

bab 155n, 202, 345
 Babilliler 147
 Baboyan, Harutyun 332
badarak 134, 345
badiv 119, 129, 345
 Bağdat 268
 Bağış (Bitlis) 303
 Bahadourian, Karnig 261 → Karnig (Bahaduryan) Bey
 Bahadourian, Maxime Tabibian 262 → Maksime (Tabibyan Bahaduryan) Hanım
 Bahçe Mahallesi (Kayseri) 308
 Bahçeler 318
 Bahçeli Mahallesi (Efgere) 60r, 299
bahısgu tan 75, 345
 Bakara 57, 70
 Bakire Meryem 140, 208-210
 Balyan, Episkopos Dırtad 191n
Bank Ottoman: Memoirs of Armen Garo 155
 Barkev (Cevizyan) 267
 Baruyr Mahallesi 314
basteg 79, 345
 Batı(lı) 15, 19, 27, 45, 64, 190, 326
Baydzaragerbutyun Diarn 208n, 345
 Baytop 70n, 135n, 136n
 Bdoyan 15, 136, 187, 197, 202, 208
 Bedros 154
 Begian, Oskee 262 → Vosgi (Begyan) Hanım
 Bendi Mahi Çayı 67n
 Bengiler Mahallesi (Sivas) 314
 Benik E. Tumanian 208
 Berc 156
 Bercuhi (C. Nahnigyan) Hanım 269, 270, 316
 Bercuhi 156
 Bernard Goldman 14
 Beyrut 265
 Bezikyan Okulu 314
 Bezircun Mahallesi (Sivas) 314
 beziryağı 80n
 Bicni 54r
Bible Lands: Their Modern Customs and Manners 22
 “Biletimiz İstanbul’a Kesildi” 208
 Bingöl 137n, 269, 297, 305, 311
 I. Dünya Savaşı 13, 21, 33, 157, 260, 264n, 266, 271, 271n, 274, 295, 297, 298, 300-302, 304, 305, 309-316, 318, 319
 Bitinya (İzmit) 311, 314
 Bitlis 41, 189n, 307, 310, 318
 Bizans İmparatoru Julianus 195
 Bizans(lılar) 18, 195, 196, 203n
 Boğazlıyan 317
 Boğos 154
 Boston 23, 194n
 Boyents Mahallesi (Van) 318
 Bozbayır Mahallesi (Zeytun) 32n
 Britanya Adaları 190
 Bryce, James 242
 Bulanık 307 → Pulaneğ
 Bulgarlar 19, 34
 Bursa(lı) 24, 66, 77, 79, 105, 118, 267, 297
 Bursa-Çengiler(li) 51, 109, 140, 164, 166, 188
 Büyük Ermenistan 17
 Büyük Oruç (*Medz Bahk*) 112, 197, 199, 201-203, 209, 210, 215r, 322
 Büyük Tufan 207n

 Cafer Bey Mahallesi 309
çagadagir 211, 345
 Callard, Esther 24
carbıg 162, 169, 345
 Carnival 209
 Cavakh 215r
 Cavşen Mahallesi (Van) 318
 Cebrail 204n
 Celalyan 328, 332
 Celalyan, Kayane 328, 332
 Cenevre 155n
 Central Turkey College 264n
 Central Turkey Girls’ College 264n
 Chicago 271

- Chicago Üniversitesi
Halkbilimi Ödülleri 14
Chrysler Şirketi 271
Cizvitler 295
Connecticut-New Haven
267
Cuinet, V. 315n
Curzon, Robert 42
- çağatsban* 155, 345
Çalkoğlu, Emmanuil 327
çamçakhatun 186n, 329
Çamlıhemşin 137n, 208n
Çanakçı (lı) 51, 69, 79, 110,
269, 271, 297
Çanakçılar 271 → Çanakçı
Çarlık Rusyası 27
Çatalhöyük 38, 243
Çavdarlı Mahallesi (Efgere)
298
Çaycı 303 → Gündemir
çekem 135, 135n
Çelebyan, Antranik 155n
Çengiler 267
Çeşme Mahallesi (Efgere)
298
Çingüş 179r, 217r
çobanonts 155, 345
çökelek 49, 76, 76n, 77,
228, 229n
Çorum 77, 266, 316
çömçe gelin 186n, 220r, 329
Çukasızyan, A. 324
Çukurbelen 179r
Çüngüş 179r, 217r → Çingüş
- Dabanian, Heranoush
Neffian 262 → Heranus
(Nefyan Dabanyan)
Hanım
Dağlık Karabağ 69n, 208n
damlasakızı 136n
dan digin 60r
dan hats 72, 345
danik 47, 189, 345
- darekh* 67, 345
Daron 126r, 203n → Muş
daros 119, 345
darost kezi 119
Daughters of Armenia 259n
David Lang 19, 241
Davuş 220r
değirmen 31, 32, 71, 72
Delray 13n, 21, 23, 229
Demirci Mahallesi (Efgere)
298
Der Azaryan Okulu
(Erzurum) 300
Derderian, Armenouhie
Tazian 269 → Armenuhi
(Tazyan Derderyan)
Hanım
Dere Mahallesi 295
Der-el-Zor Çölü 264, 265
Dersim 185, 207
Detroit 13, 13n, 21, 22, 37,
43, 47, 81, 107, 111, 155,
163, 164, 172, 198, 200,
211, 229, 234, 244, 254,
260, 261, 261n, 263, 265-
270, 272-274, 293
Detroit-Delray 229
Develi 301
Dırtad 154
Dırtad Balyan 191n
Diarendas 199
→ Diyarınntaraç
Dikme (köyü) 308
Dikmencik 310 → Khorsana
Dikran 154, 156
Dikranuhi (Eglinyan
Cernukyan) Hanım 69,
77, 266, 316
Dikranuhi 156
dil saklama 131n → *munç bahel*
Diran 155, 156
Diruhi 156
Divriği 322
diyakoz 203, 203n, 233 → *sar-
gavak*
- Diyarbakır 137n, 179r, 208n,
217r
Diyarbakır 313, 315
→ Diyarbakır
Diyarınntaraç 199, 209, 345
Doğa Gözcüleri Derneği 67n
Doğan 317 → Tortan
Doğu Akdeniz 87
Doğu Anadolu 157, 189,
210, 230
Doğu Avrupa 88, 123, 124,
146, 147, 162, 190, 191,
204, 209, 236
Doğu Avrupalı Hıristiyanlar
237
Doğu Hıristiyanları 236
Doğu Karadeniz 208n
Doğu Ortodoks 241
Doğu Ortodoks Hıristiyan-
ları 210
Doğu Slav(lar) 123, 124,
190, 236
Don Nehri 195n
Dortan 317 → Tortan
doşag 47, 345
Dr. William Lockwood 24
dun mina 105, 345
Durulmuş 302 → Gavra
dügün 33, 84, 103, 105, 108,
111-119, 123, 124, 129, 132,
145, 200, 213, 245-248,
328, 345, 346
Dzagar 54r
Dzağgazart 256n, 345
Dzağig 154
Dzinunt 112, 198n, 215r,
322, 345
Dzirget 323
Dzıvıstan 180r
Dzovinar (Prudyen
Engoyan) Hanım 45, 156,
174, 263, 300
Dzovinar 154
Dzovk (Gölcük) 55r
dzur bsag 112, 345
dzurutsnel 174, 345

- Edwards 194n, 204n
 Efgere (li) 44, 49, 60r, 82, 109, 218r, 233, 234, 261, 298
 Ege 70
 Egin 330, 331 → Agın
 Elazığ 58r, 150r, 193n, 214r, 294, 306, 307, 313
 Eleşkirt 329, 332
 “El-Kışk ...” 145n
 Elmacı 141
 Elmalık → Dzvıvıstan
 Elmas (Artinyan) Hanım 37, 38, 44, 47, 65, 66, 68, 69, 71, 118, 121, 132, 138, 146, 157, 160, 161, 174, 226, 232, 260, 303
 Elmas 154
 Emanuelyan Enstitüsü 308
 Emmanuil Çalıkoğlu 327
 Engoian, Tsovınar Proodian 263 → Dzovınar (Prudyan Engoian) Hanım
 Erez 251
 Ergani-Maden 313
 Erivan 41, 126r, 261, 272
 Eriza 251
 Ermeni Kilisesi 112, 195, 199, 203
 Ermeni Kızıl Haçı 259n
 Ermeni Kızıl Haçı 259n
 Ermeni Yardım Derneği 259n
 Ermenice 13, 15, 19, 23, 29, 35n, 39, 44n, 64n, 67n, 75n, 85, 115, 119n, 137n, 145n, 155n, 174n, 184, 201n, 204n, 207n, 208n, 228n, 229n, 251, 256n, 259n, 268n, 299, 300, 306, 315, 323, 324, 328
 Ermenistan 13, 17, 18, 20, 86, 154, 155, 183, 197, 220r, 259
 Ermenistan Cumhuriyeti 69n, 208n
 Ermenistan Koleji 268n
 Ermenistan’ın Kızları 259n
 Ernestine Friedl 175
 Eros 194
 Ertuğ, Füsün 47n, 80n, 187n
 Erzincan (lı) 41, 66, 108, 115, 131n, 138, 159, 171, 211, 259, 265, 266, 299, 300, 307, 312, 313, 317, 330, 331
 Erzincan-Karadiginli 50, 80, 156, 161, 233
 Erzincan-Meğutsigli 46, 82, 109, 165
 Erzurum (lu) 20, 41, 45, 46, 64, 72, 137n, 149r, 155n, 218r, 263, 297, 299, 300, 305, 307, 310, 312, 317
 Eski Ahit 69n, 148, 148n
 Eski Çağ 155, 235
 Eski Dünya 21
 Eski Malatya 312
 Eski Yunanca 326
 Eski Yunanlar 147, 190
 Esther Callard 24
 Euphrasia officinalis 229n → gözlükotu
 Euphrasia rostkovina 229n → gözotu
 Evelyn E. Gardner 13
 Everek Camikebir Mahallesi 301
 Everek Ermeni Mahallesi 301
 Everek Müslüman Mahallesi 301
 Everek-Fenese 301
 Evkere 298 → Efgere
 Eyüboğlu, İsmet Zeki 137n
 F. Aubaile-Sallenave 145n
 Fastnacht 209
 Fatıma 190
 Feka 308
 Fenese (li) 42, 73, 115, 132, 139, 140, 161, 167, 174, 187, 199, 225, 227, 259, 260, 301
 Findıcak 57r
 Fırat Nehri 17, 41, 185, 194n
 Filistinli Hıristiyan Araplar 210
 Filistinli (ler) 147, 210, 237
 Filor Çazarıgıyan 331
 Flora (Derbavyan Gopikyan) Hanım 112, 156, 158, 159, 162, 166, 169, 173, 301
 Ford Motor Company 261, 263, 268, 269, 272
 Ford, Henry 261n
 Franki ağd 227, 345
 Fransa 32, 88, 269, 270
 Fransız 259
 Fransızca 271
 Fraxinus ornus 70n → gezağacı
 Frenk kiri 227
 Fresno 36n, 155n
 Fridjhof Nansen 242
 Friedl, Ernestine 175
 Füsün Ertuğ 47n, 80n, 187n
 Gabu(y)d Khaç 302
 Gağant (Yılbaşı) 198, 198n, 321
 Gağant Baba 198, 345
 gağantel 198, 345
 gal 49, 70
 Gandzak 208, 208n
 gangar 66, 346
 Garabed 154
 Garabed-Garo 153
 Garboosian, Arpeneh Boghikian 263 → Arpine (Boğıkıyan Garpusyan) Hanım
 Garcgan (Karcigan) 310, 318
 Gardner, Evelyn E. 13
 Garin 300 → Erzurum Garmir Vank - Erzurum 300 - Gündemir 303

Garmravor Kilisesi (Van) 216r	264 → Flora (Derbabyan Gopikyan) Hanım	Çugasyan, Kazar 13
Garo 155, 156	Gorgalar Mahallesi (Zeytun) 32n	H. Durmaz ve diğ. 76n
Garzit 310 → Kharzit	Goris 208n	H. F. B. Lynch 22
Gaspar 155	gogur 44, 44n, 55r, 346	H. T. Partizian 155n
Gatnağpür 160	Govdun(lu) 67, 75, 107, 133, 163, 262, 302, 303	Habusi 294
gatnuğ 230, 230n, 346	Gögdün 262 → Govdun	Hacın(lı) 19, 40, 52, 53, 73, 74, 106, 122, 138, 165, 170, 172, 174, 264n, 271, 304, 305, 321 → Saimbeyli
Gavra(lı) 112, 156, 158, 173, 264, 301	Göge Yükseliş Yortusu 204 → Hampartzum	Haç[adur]-Haçig 154
gelinlik tutma 131n, 347 → <i>munç bahel</i>	Gökün 262 → Govdun	Haçın 304 → Hacın
Gence 208n → Gandzak	Gökgöz 311	<i>hadig</i> 71, 71n, 162, 163, 250, 346
General Antranig 155	Göydün 262 → Govdun	Hafik 179r, 301-303, 310
geniş aile 27, 29, 33, 58r, 72, 103, 123, 125, 134, 136, 143, 147, 153, 174	gözlükotu 229n	Hagop Mintzuri 131
Geragosian, Vartan 263 → Vartan (Giragosyan) Bey	gözotu 229n	Hagopian, Rebecca
Germir (Garmrag) 248, 262, 302	Gregoryen Kilisesi 241	Kheteshian 264 → Rebeka (Khıdışyan Hagopyan) Hanım
ges <i>bsag</i> 114, 346	Grousset 203n	Hagopyan Okulu (Kayseri) 308
Gesary 308	<i>gudı bagas</i> 156, 346	Hakısdun 305 → Hakusdun
Gesi 298, 299	Gugark 69n	Hakusdun(lu) 46, 72, 109, 115, 120, 130, 133, 138-142, 157, 161, 188, 193, 225, 268, 305
Getronagan (Okulu)	<i>guyr sayl</i> 65, 346	<i>hal</i> 137
- Erzincan 299	Gümüşhane 137n	Halep 187, 259, 260, 263, 264, 267, 269, 270, 309, 319
- Erzurum 300	Gündemir(li) 44, 47, 65, 68, 71, 121, 160, 260, 273, 303	Halep Koleji 264
- Hacın 304	güneş tanrısı 199	Hamam (köyü) 317
- Harput 306	Güney Ermenistan 197	Hamazasp 154
- Malatya 312	Güney Fransa 32	<i>hamesd</i> 129, 346
Gevre 264 → Gavra	Güney Slav 124	Hamesd 154
Geyve 40, 270, 311	Güney Slav(lar) 124, 211, 227, 255, 256	<i>hamgal</i> 64, 64n, 65, 346
Geyve-Kurdebelemli 140, 156, 163, 187	Gürcistan 24, 165, 215r, 270, 271, 294	Hamidiye 20
gezağacı 70n	Gürcistan-Ahılkelekli 77	<i>hamozel</i> 172, 346
gezengevi 70n	Gürcüce 294	Hampartzum 154, 204-206, 210, 323, 346
gezo 70n	Gürcüler 32, 123, 195, 237	Han Mahallesi (Efgere) 298
<i>ginkahayr</i> 37, 38, 346	Gürün 322	Hangoyner Mahallesi (Van) 318
Gibbons, Herbert Adams 242	Güzel Ara 194 → Ara Keğetsig	
Giresun 316	Çaradigin 307 → Karadigin	
Girit(li) 190, 326n	Çazarigyan, Filor 331	
Goldman, Bernard 14	Çazaryan, Verkin 331	
Gopigian, Flora Derbabian	Çodzit 310 → Kharzit	

- Hanksdun 305 → Haksudun
 Hanzar 179r
 Haraç 300
haragaş 64, 346
harisa 145, 208, 346
 Hark 202, 202n
harkank 169, 346
 harparik 137
 Harput(lu) 13, 20, 57r, 58r,
 80, 109-111, 137, 139, 141,
 143, 158, 162, 163, 167,
 180r, 185, 186, 192, 193,
 196, 198, 205, 214r, 217r,
 233, 238r, 260, 263, 265,
 268, 269, 273, 274, 294,
 305-307, 312, 329
 Harput-Akhorlu 40, 68, 74,
 184
 Harput-Harsegli 112, 157,
 164
hars 324
harsanik 111
 Harseg(li) 110, 112, 143, 157,
 158, 164, 167, 274, 307
 Harseng 307 → Harseg
 Harsig 307 → Harseg
 Harut Baboyan 332
 Harutyun (Cernukyan) Bey
 66, 250, 266, 314
 Harutyun (Fincanyan) Bey
 40, 44, 46, 73, 80, 83,
 106, 108, 118, 134, 139,
 165, 188, 234, 250, 272,
 308
 Harutyun 154
 Hasanlı Mahallesi (Sivas)
 314
 Hatay 76
hatsadun 41, 346
 Hatun 155
 Hayasdan 154
 Hayg 154, 156, 208
 Hayagan Garmir Khaç
 259n
 Hayganuş (Khızarcıyan
 Saatciyan) Hanım 132,
 140, 233, 234, 272, 317
 Hayganuş 154, 156
 Haygavank Mahallesi (Van)
 318
 Haygyan Okulu (Kayseri)
 308
 Hazar Gölü 55r
 hedik 71n, 163 → *hadig*
 Hefkara 298 → Efgere
 Hekimyan, Almasd 328
 Helimoğlu Yavuz 137n, 142n
 Henry Ford 261n
 Henry Morghentau 242
 Henry Van Lennep 22
 Heranuş (Nefyan
 Dabanyan) Hanım 73,
 109, 146, 262, 308
 Herbert Adams Gibbons
 242
 herekeş etmek 64
 herisa 145n → *harisa*
 herse 145n → *harisa*
 Hersenik 307 → Harseg
 Hersenk 307 → Harseg
 Hewsen, Robert 67n
 Hezekiel 148, 148n
 Hidrellez 323
 Hımayag 154
 Hıraç 154
 Hırazdan Nehri 54r
 Hırripsime 154
 Hırripsime Nakuşyan
 Demirciyan 13
 Hırripsime Nakuşyan
 Çugasyan 80, 137, 139,
 141, 142, 144, 146, 156,
 162, 163, 169, 186, 192,
 193, 198, 205, 227, 231,
 257, 265, 305
 Hırripsimyan Akademisi
 (Erzurum) 263, 263n, 300
 Hırripsimyan Okulu
 - Çengiler 297
 - Kurdbelem 311
 - Sivas 314
 hrisi 145n
 Hıristiyan Ermeniler 18, 234
 Hıristiyan(lar) 18, 19, 124,
 154, 155, 176, 192, 196n,
 192, 197, 209, 210, 234,
 236, 237, 256, 269, 305,
 311
 Hıristiyanlaştırılmış 210
 Hıristiyanlık 16, 18, 154, 183,
 184, 186, 186n, 192, 198n,
 199, 201n, 204n, 208n,
 209, 224, 231
 Hindistan 190, 236, 265
 hipilik 137
 Hisusyan Okulu (Van) 319
 Hitit 207
hodet 229, 346
Hoğtar 315
 Hoğtar Mahallesi (Sivas)
 314
 Hoğu 58r
hokehats 232, 346
 Hoogasian, Hripsima
 Nakushian 265 → Hırrip-
 sime Nakuşyan Çugasyan
 Hoogasian, Vaughn 13
horovel 332, 346
 Horsena 310
 Hovhannes (Yahya) 154
 Hovsepiyan, Euphapehyr
 Kachadoorian 265
 → Yüğaper (Khaçaduryan
 Hovsepyan) Hanım
 höllük 157n
 Hrant 155
 Huykesen Kilise (Sivas) 191n
 Huykesen Manastır (Sivas)
 191n, 315
 Hüdavendigâr 297
 Hüseyinig(li) 193, 217r, 274
ımdanik 29, 346
 Isdepanyan, Parseğ 323
 ışık bayramı 199n

- İbranice 69n
 İbraniler 147
 İlibe 301
 II. Dünya Savaşı 147, 211
 İncil 33, 69, 140, 141, 154
 Indiana Üniversitesi
     Halkbilimi Enstitüsü 13
 İngiliz Kızıl Haçı 265
 İngiliz(ler) 19, 264, 267
 İngilizce 13, 14, 162, 183, 229n, 259n, 268n
 İngiltere 88, 148, 183
 İpranosyan Okulu (Amasya) 295
 İran 18, 87, 88, 177r, 208n, 212, 242, 268
 İranlı(lar) 18, 124, 147, 175, 190, 210, 211, 236, 237, 300
 İris 295
 İsa Peygamber 142, 146n, 154, 199n, 203n, 208, 256n, 323, 345, 346
 İsguhi 154
 İslam 124, 224
 İspanyollar 124
 İsraililer 69n
 İsrailoğulları 69n
 İstanbul 20, 46, 66, 262, 264n, 267, 270, 272-274
 İstanbul Ermeni Patrikhanesi 315n
ışkhan(a)tzug 67, 67n, 346
 İtalya 32, 236
 İtalyanlar 124
inyad 169, 346
 James Villa 14
 Janigian, Antaram Balian 265
 Jarankavorats Varjaran 308
 Jernukian, Dikranouhi Eglinian 266 → Dikranouhi (Eglinyan Cernukyan) Hanım
 Jernukian, Harioutioun 266 → Harutyun Cernukyan
 Jevizian, Sahag 266 → Sahag (Cevizyan) Bey
 Jirayr 154
 John J. Villa 14
 John K. (Villa) 14
 John M. Roberts 224
 John Murray 22
 Jön Türk Devrimi 20n
 Jön Türk(ler) 20
 Kafkas 85, 147, 190, 236
 Kafkasya 15, 30, 33, 38, 39, 42, 85, 202n, 210, 268
 Kafkasya Ermenileri 86
 kağnı 65
 Kağtsirahayats Surp Asdvadzadzin Manastırı (Palu) 313
 Kahramanmaraş 24, 30, 320
 Kalacık 296 → Aralez
 Kalecik 296 → Aralez
 Kalustyan, Şnorhk Başepiskopos 196n
 Kana Gudur 191
 Kanada 259n, 269, 273
 Kapadokya 327
 Kapadokya Ruamları 327
 Kapan 208n
 Kapriyel (Cebrail) 154
 Kapriyel (Sabuncıyan) Bey 37, 44, 66, 70, 79, 118, 131, 188, 272, 318
 Kapriyel 155
 Karaağıl 307 → Karagil
 Karabağ 220r
 Karadeniz 40, 208n
 Karadigin(li) 50, 80, 156, 161, 233, 265, 307
 Karadigin 307 → Karadagin
 Karadizin 307 → Karadigin
 Karagil(li) 44, 46, 72, 74, 106, 112, 131, 203, 232, 250, 260, 307
 Karağel 307 → Karagil
 Karağil 307 → Karagil
 karahindiba 230n, 346
 Karahisar-i Şarki 316
 Karaköy(lü) 118, 139, 272, 308
 karakura 137n
 karasakız 135n
 Karasun Manug Kilisesi (Amasya) 295
 Karasun Manug Kilisesi (Sivas) 314
 Karasun Manug Manastırı (Kayseri) 309
 Karcigan 318 → Garcgan
 Karekin Pastırmacıyan 155n → Armen Garo
 Karekin Srvantzyants 324
 Kargatzor Mahallesi (Kiğı) 311
 “Karım ve Ben” 131
 Karnaval 112n, 202n
 Karnig (Bahaduryan) Bey 44, 49, 109, 132, 174, 233-235, 261, 262, 298
 Karoyan Mahallesi (Van) 318
 Kasarcıyan, Zaruhi 324
 Kasbar Movsesyan 329
 kaşk 145n
kata 84, 346
 Katolik 295, 300, 304, 306, 312, 314, 315, 319, 320
 Katolik Ermeniler 19, 217r, 304, 308, 315
 Kavafyan Okulu (Erzurum) 300
kavor 37, 105, 110, 114, 116-119, 346
kavorgin 105, 110, 113, 346
 Kayane Celalyan 328, 332
 Kayseri(li) 19, 60r, 66, 73, 82, 109, 218r, 235, 259, 262, 298, 299, 301, 302, 308, 309, 322, 331
 Kayseri-Efgereli 44, 49, 233

- Kayseri-Feneseli 42, 115, 132, 139, 161, 167, 225
- Kazanjian, Arusiag
Elibeyukian 267
→ Arusyag (Elibüyükyan Kazancıyan) Hanım
- Kazar Ğugasyan 13
- Kemah 158, 272, 317
- Kemah-Tortan(lı) 161
- Kemaliye 330, 331
- kepoz 137n
- kertasdan* 30, 34, 104, 122, 129, 153, 164, 171, 172, 260-262, 271, 273, 346
- Kesap(lı) 19, 24, 42, 66, 73, 78, 81, 82, 110, 140, 145, 157, 234, 263, 264, 309
- Kesriğ 214r
- keşkef 145n → keşkek
- keşkeg 145n → keşkek
- keşkek 145n, 208, 346
- Kevork (Nacaryan) Bey 42, 46, 73, 84, 110, 162, 233, 235, 270, 315
- Kévorkian ve Paboudjian 32n, 315n
- khaç kuyr* 204, 346
- khaç yeğpayr* 203, 204, 346
- khaçi gınkahayr* 37, 346
- Kharpert 305 → Harput
- Khartsit 310 → Kharzit
- Kharzit(li) 41, 45, 48, 65, 68, 75, 76, 80, 82, 113, 122, 131, 138-140, 199, 200, 204, 233, 261, 310
- Khatun (Muradyan) Hanım 135, 138, 139, 142, 200, 235, 248, 269, 313
- khnami* 104, 121, 346
- khnamutyun* 108, 346
- khnıdağt* 156, 346
- khnotsi* 75, 346
- khntragadar* 191n, 346
- khradel* 172, 346
- khnırgıdur* 346
- Khonırgıdur Manastırı (Sivas) 315
- Khonırgıdur Vank 191n
- Khorasan 310
- Khorsana 75, 265
- khosk amel* 108, 346
- khosk gab* 108, 346
- khoskh* 41, 346
- khul* 156, 346
- khumaş* 156, 346
- khuncgululu* 186n
- khuntsgululu* 186n, 220r
- kıbilik 137n
- Kığı 310 → Kığı
- kıkh* 162, 346
- kıkhadun* 41, 54r, 346
- Kırım 195
- kışdel* 75, 346
- Kieser 264n
- Kığı(lı) 42, 45, 66, 80, 83, 116, 117, 121, 133, 139, 160, 161, 164, 165, 167, 193, 233, 268, 269, 271, 273, 297, 305, 310, 311
- Kığı-Çanakçılı 51, 69, 79, 110
- Kığı-Hakusdunlu 46, 72, 109, 130, 138, 140, 161, 188, 225
- Kirovabad 208n
- kışık* 145n
- Klıdonas* 210, 323, 323n, 326
- Kocasinan 309
- Koçhisar (Hafik) 301
- kom* 42, 48, 346
- komünyon 146, 193, 347
- Konaklar 302
- Konya 270
- Korkian, Vartouhi Keteyian 267 → Vartuhi (Keteyan Korkyan) Hanım
- Korsena 310
- Kovancılar 294
- kovlot* 156, 346
- Koyluca 310 → Kharzit Koz, S. 324
- Kozan (Sis) 304, 308
- Kösetar Mahallesi (Sivas) 314
- Kral Ara 154
- Kral Arşag 154
- Kralların Kralı 154
- Krikor 155
- Krikorian, Yeghisapert Zarozyhan 267
→ Yeğisapet (Zaruhyan Krikoryan) Hanım
- Krikoryan, R. H. 321, 329, 330
- Krisdinyan Okulu (Erzincan) 299
- kudret helvası 69n
- Kudüs 256n
- Kudüs'e Giriş Yortusu 256
- Kula 181r
- Kuran 69n, 70n, 141n
- Kurdbelem(li) 40, 140, 156, 163, 187, 270, 311
- Kurdbelen 270 → Kurdbelem
- Kurken 154
- kutan* 64, 332
- Kutsal Cuma 203, 203n
- Kuyumcuyan, Silva 131n
- Kuzey Amerika 265
- Kuzey Hindistan 190
- Kuzey Iraklı Araplar 124
- Kuzey İranlılar 124
- Kuzey Mahalle (Efgere) 298
- Küçük Asya 17
- Küçük Ermenistan 17
- Kürt(ler) 18, 28, 87, 117, 124, 174, 180r, 192, 208n, 264, 269, 273, 297, 307
- L. Affinis 69n → *mamma*
- Lang, David 19, 241
- Latince 183
- lavaş 72, 73, 103, 118, 346
- Lazkiye 309

Lecanora esculenta 69n → <i>mamma</i>	Maloian, Vosginaz Grjigian 268 → Vosginaz (Gurcigyan Maloyan) Hanım	Massachusetts-Watertown 259n mastika 136n
Leonard Moss 24	Mamigon (Osyan) Bey 51, 69, 114, 271, 297	Matossian, Lou Ann 16 Max Weber 242
Levon (Asaduryan) Bey 41, 45, 48, 49, 65, 66, 68, 69, 75, 76, 80, 113, 114, 118, 122, 123, 138-140, 174, 189, 199, 200, 205, 207, 233, 235, 261, 310	Mamuretülaziz 193, 305, 307, 312 → Harput <i>manana</i> 69n → <i>manna</i>	Mayr Varjara (Malatya) 312 <i>mazod</i> 155, 347 <i>medigin</i> 136, 347
Levon (Nahnigyan) Bey 44, 78, 82-84, 140, 270, 316	Manazgerd 203n <i>manna</i> 69, 69n Manuk Abeghian 43	<i>Medz Bahk</i> 112n, 202n, 347 → Büyük Oruç
Levon (Najari) 189n	Manuşağ 154	Meğri 208n
Levon 155	<i>marak</i> 49, 321, 347	Meğutsig(li) 46, 82, 109, 165, 266, 312
Lez 296 → Aralez	<i>maran</i> 39, 48, 78, 119, 157, 188, 347	Melikgazi 299, 302, 309
Lezk 296 → Aralez	<i>marants yertal</i> 121, 347	Melik-Paşayan 207
Lisitsyan, S. D. 15, 85, 197	Maraş 20, 57r, 264, 304, 319	Memluklar 18
Litvanya 209	Mardi Gras 209	Meneshian 302
Lockwood, Dr. William 24	Mardig 156	Merelots 135, 202, 235, 347
loğ 41, 346	Mardiros 154	Merkezi Türkiye Kız Koleji 264, 264n
loğusa 137n, 140-142	Mardiros Ananikian 43, 235	Merkezi Türkiye Kız Koleji 264n
Lori 69, 69n	Mardiros-Mardig 154	Merkezi Türkiye Koleji 264n
Lorig 154	Margosyan, Mıgırdiç 208n	Meryem Ana 204n
Lou Ann Matossian 16	Mariana Yerasimos 323n, 326, 326n	Mesrobyan Lisesi (Fenese) 301
Lusavoriçyan Okulu (Meğutsig) 312	Markirit 113	Mesrobyan Okulu (Çengiler) 297
Lusine 154	Marmara 230n	mezdeği 136n
Lusinyan Okulu (Sivas) 314	Marutyan 200	mezdeki 136n
Lübnan 76n	Maryam (Cuskalyan Sırabyan) Hanım 106, 141- 143, 146, 161, 169, 188, 189, 211, 226, 227, 235, 274, 305	Mıgırdiç 154 Mıgırdiç Margosyan 208n
Lynch, H. F. B. 22	Maryam (Makburyan Mosoya) Hanım 46, 69, 72, 83, 110, 115, 120, 130, 133, 138-142, 157, 161, 188, 193, 225, 268, 305	Mıgıtsı 312 → Meğutsig Mıgıtsı 312 → Meğutsig Mikhitaryan Okulu (Sivas) 314
M. Arpi 155n	Maryam (Meryem) 154, 156	Mıntzuri, Hagop 131
M. Prudyan 323, 332	Maryam Tumaçan 322, 328	<i>Mımrıras</i> 202n, 215r
Macarlar 32, 88, 124	Maryam-Marı 153	Mısır'dan Çıkış 69n
<i>madağ</i> 118, 254, 347	Maryland Üniversitesi 16	Mısırın Okulu (Erzurum) 300
<i>madzın</i> 74, 347	Masis 155	Michigan 13n, 155
Makedonlar 32, 34, 124	Maslenitsa 209	Michigan Üniversitesi 24
Makruhi 154		
Maksime (Tabibyan Bahaduryan) Hanım 37, 174, 248, 262, 302		
Malatya(lı) 37, 46, 137n, 233, 268, 312		
Malazgirt 203n		
Malkhasyants 64n, 186n, 228n		

- miçnort 106, 347
 Mida (İpekciyan Semerciyan) Hanım 45, 76, 77, 80, 105, 110, 130, 138, 169, 207, 273, 295
 Mihr 199
 Mihran 154
 Mihran Tumacan 322, 324, 328, 329, 331, 332
 Minoalılar 190
 Miryam 168
 Misak (Amroyan) Bey 37, 44, 46, 65-67, 72, 74, 106, 112, 131, 203, 207, 232, 250, 260, 307
 Missouri-Saint Louis 271
 Mithra 199 → Mihr
 Moğollar 18
 Montreal 265
 Mooradian, Mooradian 268 → Murad (Muradyan) Bey
 Morghentau, Henry 242
 Mormoras 202n
 Moss, Leonard 24
 Mossoian, Mariam Makboorian 268 → Maryam (Makburyan Mosoyan) Hanım 268
 Mouradian, Katoon 269 → Khatun (Muradyan) Hanım
 Moushegian, Arsen 269 → Arsen (Muşegyan) Bey
 Movsesyan, Kasbar 329
 Mudurga 218r
munç 130, 131n, 150r, 347
munç bahel 131n
 Murad (Muradyan) Bey 37, 46, 227, 233, 268, 312
 Murat Çayı 185, 203n
 Murray, John 22
 Musaler (Musadağ) 60r
 Musevilik 224
 Muş(lu) 41, 58r, 65-67, 118, 126r, 131, 155n, 221r, 260, 303, 307
 Muşegyan Okulu (Şebinkarahisar) 316
 Muş-Karagilli 44, 46, 72, 74, 106, 112, 131, 203, 232, 250
 Müjde Günü 204
müron 146, 347
 Müslüman Araplar 147
 Müslüman Kürt 208n
 Müslüman(lar) 105, 124, 125, 137, 147, 155, 187, 196, 208n, 234, 300, 305, 311
 N. Arek 155n
 Nadir Baba 196n
nahabed 35, 347
 Nahçıvan 41, 69n
 Nahnikian, Berjoughie Juldurian 269
 Nahnikian, Levon 270 → Levon (Nahnigyan) Bey
 “Najari Levon’s Old Country Advice to the Young Americans on How to Live with a Snake” 189n
 Najarian, Gevork 270 → Kevork (Nacaryan) Bey
 Najarian, Toumia 270 → Tumya Nacaryan
 Nancy Villa 14
 Nansen, Fridjhof 242
 Nareg Manastırı (Van) 218r
 Naregyan Okulu (Erzincan) 299
 Nari 251
narod 117, 347
 nazar 16, 148, 160, 223, 224-226, 256
 Nazar Baba Zaviyesi 196n
 Nazarian, Naomi Gulesarian 270 → Noyemi (Güleseryan Nazaryan) Hanım
 “Nazarların Levon’dan Genç Amerikalılara Bir Yılanla Nasıl Yaşanacağı Konusunda Eski Ülkeden Tavsiyeler” 189n
 nazarlık 141n, 184, 189, 203
 Near East Relief 271
 Nersesyan Okulu - Malatya 312 - Sivas 314 - Sungurlu 316
 Nersisyan Okulu (Kurdbelem) 311
 New Haven 267
 New York 22, 259n
 nişan 104, 106, 108-112, 195, 201, 203, 212
 Nişan 154
nişkhark 193, 347
 Nivart (Sirunyan Sarkisyan) Hanım 66, 160, 161, 164, 167, 273, 310
 Nizipli Surp Hagop Manastırı (Erzincan) 299
 Noel 112, 121, 198, 199, 209, 322
 Noel Baba 198
nor hars 347
nor harsmutyun 129
 Nor Nahçıvan 195, 195n
Nor Serunt 309
 Noraşen Mahallesi (Van) 318
 Norayan (Sarukhanyan) Hanım 66, 69, 132, 163, 165, 174, 273, 303
 Noyemi (Arslanyan Uzunyan) Hanım 37, 40, 52, 53, 73, 74, 106, 122, 138, 165, 170, 172, 174, 271, 304
 Noyemi (Güleseryan Nazaryan) Hanım 40, 140, 156, 163, 187, 270, 311
 Nuh Peygamber 207, 208n
Nuri 186, 220r, 329
 Oakland Yüksekokulu 14, 24

- ocakh 29, 43, 347
 One Hundred Armenian Tales
 and Their Folkloristic
 Relevance 14
 opal 229n
 Oranis 261 → Urants
 Orants 261 → Urants
 Orion Takımyıldızı 208
 Orta Anadolu 38, 88, 157
 Orta Asya 137n
 Ortaçağ 145
 Ortadoğu 69n, 145, 225
 Ortadoğu Mutfak Kültürleri
 145n
 ortakçı 64, 346
 Ortodoks Hıristiyanlar 198,
 209
 Oruç Ayı 80
 Osmanlı 18, 19, 23, 155,
 268n, 315n
 Osmanlı Bankası 20
 Osmanlı Bankası Baskını
 155n
 Osmanlı Devleti 18, 20, 293
 Osmanlı Ermenileri 19, 271n
 Osmanlı İmparatorluğu 19,
 23, 27, 67
 Osmanlı Türkleri 19
 Osmanlı-Rus Savaşı 19
 Ossian, Mamigon 271
 → Mamigon (Osyan) Bey
 Ossian, Satenik Babaian 270
 → Satenig (Babayan
 Osyan) Hanım
 31 Mart Vakası 20n
 Ouzounian, Noyemi
 Arslanian 271 → Noyemi
 (Arslanyan Uzunyan)
 Hanım

 ökseotu 135n
 Özbekler 212, 252
 Öztürk 137, 208

 pag 39, 50
 pagan 16, 183, 185, 196n,
 199, 207, 208, 210, 296,
 323
paganus 183
 Pakrad 154
 Pakraduni hanedanı 154
 Pakradunyats Okulu
 (Govdun) 302
 Palm Sunday 256n
 Palu(lu) 135, 248, 269, 313
 Pamukova 311
 panzehir taşı 229n
 papak(h) 85, 347
 papaz 36, 108-110, 114, 117,
 124, 131, 135, 143, 146,
 148, 192, 197, 198, 203n,
 204-206, 235, 249, 256,
 Parantzem 154
 Paregentan 112n, 201, 201n,
 322, 347
pari nakhantz 173, 347
 Paris 53
 Parseğ İsdepanyan 323
 Partizian, H. T. 155n
 Pashian, Pepperone 272
 → Peprone (Paşyan)
 Hanım
 Paskalya 30, 80, 112, 112n,
 116, 121, 135, 197, 201-
 205, 207, 209, 210, 234-
 236, 254, 256n, 322, 327
 Paslodyan, Tanyel 322
 Pastırmacıyan, Karekin 155n
 → Armen Garo
 Paşabardez Mahallesi (Sivas)
 314
 patrimonyal 242
 Pazarköy 297
 Pazmaşen 150r, 214r
 Pennsylvania 265
 Peprone (Paşyan) Hanım
 158, 161-163, 317
 Persler 18
pesa des 108, 347
petag 47, 47n, 347
 Phinjanian, Harootiun 272
 → Harutyun (Fincanyan)
 Bey
 Pirgiçyan Okulu
 (Şebinkarahisar) 316
 Pikichian 186n, 203n, 206n
 Pilling, Arnold 24
 Pingan köyü (Divriği) 322
 Pistacia lentiscus 136n
 Plymouth 271
pokhint 195, 196n, 347
 Pontus Dağları 40
 Pontus Rumları 210
 Prens Balığı 67n
 → *işkhan(a)tzug*
 Protestan Ermeniler 295,
 304, 306, 308, 312, 315
 Protestan Kız Okulu
 (Kayseri) 262
 Protestan(lar) 19, 23n, 104,
 262-264, 266, 271-273,
 295, 300, 304, 306, 308,
 312, 314, 319, 320
 Prudyan, M. 323, 332
 Pulaneg (Bulanık) 307
 Pun Paregentan 201n

 R. H. Krikoryan 321, 329,
 330
 Racine 265
 radika 230n
 Radunitsa 236
 Raffi 154
 Ramsay 234
 Rebeka (Khıdıçyan
 Hagopyan) Hanım 36, 40,
 46, 73, 76, 78, 84, 109,
 120, 139, 156, 167, 168,
 171, 174, 187, 202, 227,
 233, 264, 319
 Reşadiye 318
 Rifat Araz 189n
 Rışdunig 163, 261
 Rışeş 208
 Robert Curzon 42
 Robert Hewsen 67n

- Roberts, John M. 224
Roma 19, 34
Romalılar 17, 18, 190, 236
Romanya 266
Romenler 19
Rostov 195
Rousalia 237
Rum Ortodoks Kilisesi 209n
Rum Ortodokslar 210, 326, 327
Rum(lar) 32, 87, 196n, 210, 300, 302, 323, 326, 327
Rumca 207, 323, 326
Rupinyan Okulu
- Fenese 301
- Sivas 314
Rus Çarlığı 27
Rus(lar) 19, 20, 34, 236, 272
Ruşça 15, 27, 162
Rusya 18, 49, 120
Rusya Ermenistanı 260, 267, 271
- S. Koz 324
S. Zubaida-R. Tapper 145n
Saatjian, Haiganoush Khezarjian 272
→ Hayganuş (Khızarcıyan Saatciyan) Hanım
Sabanca 314
Saboonjian, Kapriel 272 → Kapriyel (Sabuncıyan) Bey
sac hats 73, 347
Sahag (Cevizyan) Bey 37, 46, 66, 82, 109, 165, 266, 312
Sahagyan Okulu (Sivas) 314
Sahagyan-Mesrobyan Okulu (Hacın) 304
sahte damat 246
Saimbeyli 19, 264n, 305, 321
→ Hacın
Saint Louis 271
- Sakarya 311, 314
Sakayan 67n
Salkaya 307 → Harseg
Salmo ishchan 67n
→ *ışkhan(a)tzug*
Samsun 269
Samtshe-Cavaheti 294
sanahayr 38, 347
Sanasaryan Okulu (Erzurum) 300
Sapanca Gölü 314
Sapanca(lı) 66, 266, 314
Saraybahçe 294 → Akhor *sargavak* 203n → diyakoz
Sarıçubuk → Pazmaşen
Sarıkaya 317 → Terzili
Sarkis Gümüşyan Okulu (Kayseri) 308
Sarkis Vahuni 322
Sarkisian, Nevart Siroonian 273 → Nivart (Sirunyan Sarkisyan) Hanım
Sarkis-Sako 153
Saroonian, Norayan 273
→ Norayan (Sarukhanyan) Hanım
Saroyan, William 189n
Sasun 20, 33, 41, 58r, 69, 155n
Sasuntsi Tavit 243, 254
Satenig (Babayan Osyan) Hanım 77, 83, 165, 169, 202, 270, 271, 294
Satenig 154
Savadiye Mahallesi (Amasya) 295
Sazak 308
Sebastia 314 → Sivas
Selçuklu Türkleri 18
Selime 187n
Semal 58r
Semerjian, Mida İpekjian 273 → Mida (İpekciyan Semerciyan) Hanım
Semiramis 194n → Şamiram
Serabian, Mariam Juskalian 274 → Maryam (Cuskalyan Sirabyan) Hanım
Sevan Gölü 54r, 67n
Severeg 315 → Siverek *srah* 41, 347
Sırlar 19, 32, 34, 124, 147
Sicilyalılar 124, 175
Silva Kuyumcuyan 131n
Simon Vratzian 155n
Sirvart Torosyan 322
Sis (Kozan) 308
Sis 304, 308
Sisyan 208n
Sivas(lı) 42, 58r, 75, 76, 80, 109, 119, 126r, 133, 143, 156, 158, 165, 191, 233, 238r, 262, 264, 265, 267, 295, 301-303, 310, 314-316, 322, 324
Sivas-Gavralı 112, 173
Sivas-Govdunlu 67, 107, 163
Sivas-Gürtin 328
Sivas-Khorsanalı 44, 45, 121, 130
Siverek(li) 42, 46, 73, 84, 110, 270, 315n, 316
Slavlar 210
sorke 76n
Sosi 155
Sovyet Ermenistanı 14, 18
Sovyet Sosyalist Ermenistan Cumhuriyeti 17
Sovyetler Birliği 15
Spitak 69n
Srvantzdyan, Karekin 324
Stepanavan 69n
Stith Thompson 14
Stone 264
Sugören 297 → Çengiler
Sultan 155
Sungurlu(lu) 77, 266, 316
Surenyanlar 32n
Suriye 76n, 88, 264, 265, 273, 309
surke 76n

- surki 76n
surkik 76, 76n 347
Surp Anardzad Kilisesi
(Çengiler) 297
Surp Arisdages (Amasya)
295
Surp Asdvadzadzin
(Dziranavor) Kilisesi
(Van) 318
Surp Asdvadzadzin [Meryem
Ana] 191n
Surp Asdvadzadzin Kilisesi
- Amasya 295
- Amasya (ziyaret) 295
- Aralez 296
- Arapkir 216r
- Erzincan 299
- Erzurum 300
- Govdun 302
- Hacın 304
- Harseg 307
- Kayseri 308
- Kesap 309
- Khorsana 310
- Kiğı 311
- Kurdbelem 311
- Malatya 312
- Pazmaşen 214r
- Sivas 314
- Sungurlu 316
- Şebinkarahisar 316
- Tortan 317
- Van (Şahesdan,
Haygavank, Noraşen,
Hangoyşner, Arark) 318
- Zeytun 320
Surp Asdvadzadzin
Manastırı
- Palu 311
- Van 318
- Zeytun 320
Surp Boğos-Bedros Kilisesi
(Van) 318
Surp Boğos-Bedros
Manastırı (Erzincan) 299
Surp Dırtad Manastırı
(Tortan) 317
Surp Garabed Kilisesi
- Govdun 303
- Harput 305
Surp Garabed Manastırı
- Efgere 218r, 298, 308
- Hakusdun 305
- Kiğı 311
- Muş 221r
Surp Garabed Miamor
Manastırı (Erzincan) 299
Surp Giragos Kilisesi
Çanakçı 297, Palu 313
Surp Giragos Manastırı
Erzincan 299, Kiğı 311
Surp Ğugasyan Okulu (Van)
319
Surp Haç Kilisesi
- Ahilkelek 294
- Hakusdun 305
- Kayseri 308
Surp Haç Manastırı
- Erzurum 300
- Van 319
Surp Hagop Kilisesi
- Harput 305, 306r
- Kiğı 311
- Sivas 314
- Van 318
- Zeytun 320
Surp Hagop Manastırı
- Amasya 295
- Hacın 304, Sivas 315
Surp Hagopyan Okulu
(Sivas) 295
Surp Harutyun Kilisesi
(Malatya) 312
Surp Hireşdagabed Kilisesi
(Karadigin) 307
Surp Hireşdagabed
Manastırı (Govdun) 303
Surp Hovhannes Kilisesi
(Zeytun) 320
Surp Hovhannes Okulu
(Zeytun) 319
Surp Hovhannes ziyaret yeri
(Amasya) 295
Surp Hovhannesyan Okulu
(Van) 319
Surp Hovsep Kilisesi
(Erzurum) 300
Surp Isdepanos Kilisesi
- Efgere 298
- Germir 302
- Harput 305
- Malatya 312
Surp Isdepanos Okulu
(Harput) 306
Surp Kevork Kilisesi
- Akhor 294
- Meğutsig 312
- Sivas 314
Surp Kevork Manastırı
(Erzincan) 299
Surp Kevork Okulu (Hacın)
304
Surp Kevork Şapeli (Efgere)
298
Surp Khuntragadar /
Khonenktur Manastırı
(Sivas) 191n
Surp Krikor Kilisesi 191,
191n - Sapanca 314
Surp Krikor Lusavoriç
Kilisesi
- Kayseri 308, 309
- Kiğı 311
- Palu 313
Surp Krikor (Lusavoriç)
Manastırı
- Erzurum 218r, 300
- Malatya 312
Surp Lusavoriç Kilisesi
- Kayseri 308
- Zeytun 320
Surp Lusavoriç Okulu
- Palu 313
- Zeytun 319

Surp Margosyan Okulu (Van) 319	Surp Sahag Bartev Kilisesi (Palu) 313	Surp Toros Okulu (Hacın) 304
Surp Marine Manastırı (Van) 319	Surp Sahag Bartev Okulu (Germir) 302	Surp Vartan Kilisesi (Van) 318
Surp Meryem Okulu (Zeytun) 319	Surp Sahag Kilisesi - Erzurum 300 - Van 318	Surp Varvara Kilisesi (Hüseynig) 193, 193n, 217r
Surp Mesrob Ermeni Kilisesi (Racine, ABD) 265	Surp Santukhdyan Okulu - Ahilkelek 294 - Van 319	Surp Yeğya Manastırı (Zeytun) 320
Surp Mesrobyan Okulu (Ahilkelek) 294	Surp Sarkis 193-196	Surp Yeğya Şapeli (Efgere) 298
Surp Minas Kilisesi - Çengiler 297 - Erzurum 300 - Sapanca 314	Surp Sarkis günü 195, 195n	Surp Yerrortutyun Kilisesi - Erzincan 299 - Malatya 312
Surp Nerses Manastırı (Erzincan) 299	Surp Sarkis Kilisesi 308	Susie Hoogasian Villa 13-15, 17, 103, 265, 274, 293
Surp Nersesyan Okulu (Amasya) 295	Surp Sarkis Kilisesi - Efgere 298 - Erzincan 299 - Gavra 301 - Kayseri 308 - Khorsana 310 - Palu 313 - Sivas 314 - Zeytun 320	Süleymanlı 320 → Zeytun Sümerler 147 Sünik 69n, 208, 208n <i>sürk</i> 76n, 333, 347 <i>sürke</i> 76n
Surp Niğoğayos Okulu (Amasya) 295	Surp Sarkis Okulu (Zeytun) 319	Şabaniye Mahallesi (Van) 318
Surp Niğoğos Kilisesi (Amasya) 295	Surp Sion Kilisesi (Van) 318	Şadakh 56r
Surp Nişan Kilisesi - Erzincan 299 - Harput 305 - Meğutsig 312 - Van 318	Surp Tarkmançats Okulu - Erzurum 263n, 300 - Sivas 314 - Van 319	Şahesdan 318 Şam 260 Şamanist 137n Şamiram 194n, 296r Şanlıurfa 316
Surp Nişan Manastırı (Sivas) 315	Surp Tateos Manastırı (Erzincan) 299	Şebinkarahisar(lı) 44, 78, 82, 84, 110, 113, 118, 119, 121, 140, 155n, 269, 270, 316
Surp Nişan Okulu (Harput) 306	Surp Teodor Kilisesi (Kharzit) 310	Şepor 309 şil 156, 347
Surp Nişan Şapeli (Kiğı) 311	Surp Teodora Manastırı (Van) 319	Şoğagat Manastırı 299
Surp Pırğıç Manastırı (Kiğı) 311	Surp Teotoros Kilisesi (Terzili) 317	Şovroyanlar 32n
Surp Pırğıç Kilisesi - Erzincan 299 - Şebinkarahisar 316 - Zeytun 320	Surp Toros (Amasya) 295	Şrovetid 209
Surp Pırğıç Okulu (Sivas) 314	Surp Toros Kilisesi 191, 191n	Şuşa 220r
Surp Pırğıç Şapeli (Aralez) 296	Surp Toros Kilisesi - Erzurum 300 - Fenese 301 - Hacın 304 - Siverek 315	Şuşan 154 Şuşanyan Okulu 319
Surp Pırğıçyan Okulu (Şebinkarahisar) 316		tağ 32, 347

- Tağayın Varjaran 306
 Takuhi 155
 Talas 262
 Talas Amerikan Koleji
 262n, 298
 Talas Amerikan Yatılı Kız
 Okulu 262n
 Talas Girls' Boarding School
 262n
 Talas Kız Okulu 262
tan 166, 347
 Tanrı 115, 173, 174, 186,
 187, 194, 195, 207, 212,
 235, 324
 Tansel, Ü. 145n
 Tanyel Paslodyan 322
 Taraxacum officinale 230n
 → karahindiba
 Tarihsel Ermenistan 17
 Tarsus 189
 Taşır 69n
 Taşnaktsutyun Partisi 155n
 Tatvan 310, 318
 tavana 137n
 Tavranbahır Mahallesi
 (Sivas) 314
 Tazian Hovagemian,
 Ardemis 269
 TDK *Derleme Sözlüğü* 64,
 136, 137
 Tecelli Yortusu 209
teğt 227, 228n, 347
 Tehcir 186, 265, 268
 Terındas 199
 → Diyarınıntaraç
terzığ 155, 347
 Terzili(li) 140, 272, 317
tevlot 156, 347
*The Ancient Beliefs of the
 Armenians According to
 Armenian Folklore* 235
 Thompson, Stith 14
 Tigranes 154
 Timurlenk 18
 Tirdjian 237
 Tokat 19
tonir 42, 347
 Toprak Ana 64, 68, 184,
 190, 232
 Topraklık 305 → Hakusdun
 Torkomyan Okulu (Sivas)
 314
 Torkomyan-Akabyan Okulu
 (Efgere) 298
 Torosyan, Sirvart 322
 Tortan 158, 161, 272, 317
 Trabzon 20, 137n, 259
 trabzonhurması 51
 Transkafkasya 27, 88, 124
*Travels in Little-Known Parts
 of Asia Minor* 22
 tulum/tuluk 74, 244
 Tumacan, Maryam 322, 328
 Tumacan, Mihran 322, 324,
 328, 329, 331, 332
 Tumanian, Benik E. 208
 Tumanyan 69n
 Tuma Nacaryan 315
 Türk İmparatorluğu 20
 Türk(ler) 21, 32, 87, 88, 107,
 112, 124, 147, 168, 174, 192,
 227, 260, 262, 264-267,
 269-272, 294, 298, 300,
 302, 305, 307, 310, 312
 Türkçe 19, 27, 115, 155, 207,
 266, 268, 323, 324, 327,
 328
 Türkiye 293, 294, 309
 Ukraynalılar 124
 Ulniya 319 → Zeytun
 Ulukent Mahallesi 193n
 Uluslararası Doğa Koruma
 Birliği 67n
 Uranis 261 → Urants
 Urants 163, 261, 318
 Urfa 135n, 315
 "Utandırım..." 131n
 Üçevler 58r → Semal
 V. Cuinet 315n
 vaftiz 31, 37, 38, 43, 145,
 146, 148, 197
 vaftiz annesi 105, 110, 113-
 115, 124, 146
 vaftiz babası 37, 38, 108,
 109, 117, 124, 131, 146
 Vaftizci Yahya günü 326
 Vahan 154
 Vahan-Vanig 154
 Vahka (Fekce) 308
 Vahuni, Sarkis 322
 Van(lı) 20, 24, 41, 44, 55r,
 56r, 58r, 65- 67, 70, 79,
 80, 105, 113, 118, 131, 135,
 150r, 178r, 180r, 181r, 188,
 204, 216r, 261, 267, 272,
 296, 310, 318, 324, 330
 Van Gölü 41, 67, 67n, 163n,
 201, 203n, 218r, 310, 318
 Van Lennep, Henry 22
 Van-Aralezli 70, 120, 166
 Vanatzor 69n
 Van-Kharzitli 41, 45, 48, 65,
 68, 75, 76, 80, 82, 113,
 122, 131, 138-140, 199,
 200, 204, 233
 Vart 154
 Vartan (Giragosyan) Bey 40,
 68, 74, 80, 109, 184, 192,
 193, 233, 294
 Vartan 154, 155
 Vartanuş Yeğigyan 322
 Vartanyan Okulu (Sivas)
 314
 Vartavar 207, 207n, 208,
 221r, 327, 347
 Varter (Zakaryan) Hanım
 110, 112, 143, 157-159, 162,
 164, 167, 171, 172, 224,
 225, 274, 307
 Vartevor 208n

- Vartıvar 324
 Vartivor 208n
 Varto 232, 260, 273, 303
 Varto-Gündemirli 44, 47, 65, 68, 71, 121, 160
 Vartuhi (Keteyan Korkyan)
 Hanım 51, 66, 77, 79, 109, 118, 140, 146, 164, 166, 168, 171, 188, 233, 235, 297
 Vartuhi 154
 Vartuvar 327
 Vartuvar gelini 327
 Vaughn [Vahan] Ğugasyan 13
 Veri Tağ 32n, 347
 Verkin Ğazaryan 331
 vırakaş 156, 346, 347
 vıcağ 205-207, 323-325, 347
 Vikont James Bryce 242
 Villa, James 14
 Villa, Nancy 14
 Villa, Susie Hoogasian 13, 14, 17, 103, 265, 274, 293
 Viscum album L. 135n
 → çekem
 voğormadz hokin 235, 347
 Vosgetel 154
 Vosgi (Begyan) Hanım 67, 75-77, 103, 107, 133, 142, 144, 161-163, 262, 302
 Vosgi 154
 Vosginaz (Gircigyan Maloyan) Hanım 37, 38, 42, 45, 46, 80, 83, 117, 121, 133, 139, 146, 156, 162, 163, 165, 188, 233, 268, 310
 Vosginaz 154
 Vratzian, Simon 155n
 Watertown 259n
 Wayne Devlet Üniversitesi 13, 24
 Wayne Devlet Üniversitesi Yayınları 14, 23
 Weber, Max 242
 William Saroyan 189n
 Wisconsin 265
 Yağupyanlar 32n
 Yahya 154
 Yahyalı 308
 Yakar 135n
 Yakındoğı 15, 64, 123, 124, 146-148, 162, 183, 190, 191, 204, 209, 210, 223, 224, 236, 255, 271n
 Yakındoğı Amerikan Yardım Komitesi 271, 271n
 Yakındoğı Yardım Derneği 271n
 Yalınca 313 → Meğıtsig
 Yalova 297
 Yarpuz 319
 yayık 74, 76, 244, 332, 346
 Yedi Kilise (Van) 319
 Yegeğıats 251
 Yeğıgyan, Vartanuş 322
 Yeğısapet (Zaruhyan Krikoryan) Hanım 66, 70, 120, 131, 138, 166, 169, 267, 296
 Yelizavetpol 208n
 Yeni Yıl 30, 80, 197
 Yenidünyalar 32n
 Yeprad (Fırat) Koleji 268, 268n, 306
 Yerasimos, Mariana 323n, 326, 326n
 Yergir 300
 yertik 41, 54r, 198, 200n, 243, 347
 Yerzinga 299 → Erzincan
 Yesevi 196n
 “Yetmiş Bin Süryani” 189n
 Yeznigyan Okulu (Erzincan) 299
 “Yılan” 189n
 Young 263
 Yozgat 272, 316, 317
 Yozgat-Terzıllı 140
 Yukarı Aradzani Irmağı 203n → Murat Çayı
 Yukarı Fenese Mahallesi 301
 Yunanca 162
 Yunanistan 88, 266, 273
 Yunanlar 19, 124, 154, 175, 209-211, 236
 Yurtbaşı 58r → Hoğı
 Yüğaper (Khaçaduryan Hovsepyan) Hanım 50, 80, 83, 132, 156-158, 161, 168-171, 233, 265, 307
 Zabel 154
 Zadıg (Paskalya) Yortusu 112, 203n, 322, 347
 Zakarian, Varder 274
 → Varter (Zakaryan) Hanım
 Zamantı Irmağı 308
 Zankezur 69n, 208n
 Zaruhi Kasarcıyan 324
 Zavaryan Ermeni Okulu 13, 13n
 Zepür 154
 Zerdüş 155, 209, 251
 Zernak 203n
 Zeytun(lu) 24, 32, 36, 40, 46, 69, 73, 76, 84, 109, 120, 139, 156, 202, 233, 264, 319
 Zıvart 154
 Zincidere 327
 zoratsnel 174n, 347

